

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

**Hospodářské a kulturní srovnání regionů v Bulharsku,
příčiny hospodářské nerovnosti**

Hana Grulichová

© 2015 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra psychologie

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Hana Grulichová

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Hospodářské a kulturní srovnání regionů v Bulharsku příčiny hospodářské nerovnosti.

Název anglicky

Economic and cultural comparison of Bulgarian regions the causes of economic inequality

Cíle práce

Hlavním cílem práce je zjistit, zda existuje hospodářská nerovnost mezi jednotlivými regiony Bulharska a pokud existuje, objasnit její příčiny. Práce by měla dát odpověď na tyto výzkumné otázky:

- Existuje hospodářská nerovnost mezi bulharskými regiony?
- Je tato nerovnost způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly?
- Ovlivňují nějak zásadně Pomáci hospodářskou situaci v určitých bulharských regionech?

Metodika

Práce bude primárně vycházet z kvalitativních údajů z výsledků střednědobého terénního výzkumu v pomáckých oblastech v Bulharsku. Tyto údaje budou navazovat a rozšiřovat sekundární, především statistická data, např. z publikací zabývajících se etniky v Bulharsku a ekonomickou situací v jednotlivých bulharských regionech. Kvalitativní výzkum bude zaměřen na respondenty různých věkových skupin a etnik, doplnkově budou použity dotazníky zaslané a vyplněné přes internet.

Doporučený rozsah práce

70 – 80 stran.

Klíčová slova

Bulharsko, HDP, etnické menšiny, Pomáci, Torbeši, muslimové v Bulharsku, demografie Bulharska, podíl menšin na ekonomice, srovnání bulharských regionů

Doporučené zdroje informací

- ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Praha: Triton, 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.
- HROCH, Miroslav. Národy nejsou dílem náhody: příčiny a utváření moderních evropských národů. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0.
- JANDA, Richard. Islám: náboženství, historie a budoucnost. Vyd. 1. Brno: Jota, 2010. Encyklopedie Britannica. ISBN 978-807-2176-281.
- PALCHEV, Ivan: Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model, Bulgarian Diplomatic Review, Sofia: National Museum of Bulgarian Books and Poligraphy, 2002. ISBN 95-491-0628-4.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana. Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR; Společnost odborníků a přátel Muzea romské kultury; Ústav lidové kultury, 1996, 166 s. ISBN 80-850-1086-0.
- TURAN, Ömer. Pomaks: Their past and present. Journal of Muslim Minority Affairs. 1, 2007, 19, s. 69-83.
- VASSILEV, R.: The Roma of Bulgaria: A Pariah Minority. The Global Review of Ethnopolitics, Vol 3, No 2, Routledge, London, 2004, s. 40-51.

Předběžný termín obhajoby

2015/06 (červen)

Vedoucí práce

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.

Elektronicky schváleno dne 20. 10. 2014

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 20. 10. 2014

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 28. 03. 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Hospodářské a kulturní srovnání regionů v Bulharsku, příčiny hospodářské nerovnosti“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30. 3. 2015

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. PhDr. Petru Kokaislovi, Ph.D., za trpělivost, ochotu a pomoc při vedení mé diplomové práce, dále bych ráda poděkovala rodičům za podporu během studií a Martinu Hruškovi za psychickou podporu i konečnou korekturu této práce.

Hospodářské a kulturní srovnání regionů v Bulharsku, příčiny hospodářské nerovnosti

Economic and cultural comparison of Bulgarian regions – the causes of economic inequality

Souhrn

Práce vychází převážně z výzkumu uskutečněného v roce 2014 v Bulharsku a částečně navazuje na bakalářskou práci na téma Pomácká etnická minorita na Balkáně. Rovněž čerpá ze sekundárních zdrojů. Klade si za úkol objasnit příčiny hospodářské nerovnosti. Bude tedy řešit otázky, zda je tato nerovnost způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly. Zaměří se též na rozbor tří hlavních etnik v Bulharsku a jejich vliv na tamní kulturu a ekonomiku. Největší pozornost bude věnována pomáckému etniku. Práce se zabývá i historií vzniku dnešních regionů a jejich vývojem až po současnost. Tím se snaží vysvětlit etnický, kulturní i ekonomický vývoj regionů, který vedl až k jejich současnému stavu. Vše je doplněno jak informacemi z dostupné literatury, tak informacemi od respondentů samotných. Nechybí ani ilustrační fotografie pořízené z výzkumu v Bulharsku. V závěru je celá práce zhodnocena a její výstupy jsou sumarizovány v krátkém odstavci.

Summary

The work is based on research realised in 2014 in Bulgaria and partially and partly follows the bachelor thesis on the topic Pomaks: ethnic minority in the Balkan peninsula. Also is based from secondary sources. Try to clarify the cause of Bulgaria inequality. It will therefore deal with the question of whether this inequality is due to economic, geographic, demographic or ethnic differences. It will therefore deal with the question of whether this inequality is due to economic, geographic, demographic or ethnic differences. It will focus also on the analysis of the three major ethnic groups in Bulgaria and their impact on the local culture and economy. Most attention will be given to Pomaks ethnic group. The work also deals with the history of the today's regions and their evolution to the present. It tries to explain the ethnic, cultural and economic development of regions, resulting in to their current situation. Everything is completed as information from literature and from information from respondents. There are also photographs in conclusion, which were taken from research in Bulgaria. At the end is the whole work evaluated and its outputs are summarized in a short paragraph.

Klíčová slova: Bulharsko, HDP, etnické menšiny, Pomáci, Torbeši, muslimové v Bulharsku, demografie Bulharska, podíl menšin na ekonomice, srovnání bulharských regionů.

Keywords: Bulgaria, GDP, ethnic minorities, Pomaks, Torbesh, muslims in Bulgaria, Bulgarian demographics, the share of minorities in the economy, comparison Bulgarian regions.

Obsah

Obsah	7
Úvod	8
Cíl práce a metodika.....	9
Metodologie.....	9
Semistandardizovaný rozhovor.....	10
Studium dokumentů	10
Korelace časových řad.....	11
Teoretická východiska	13
Vysvětlení pojmů.....	13
Problematika kulturní a hospodářské nerovnosti.....	24
Analytická část	29
Demografie a hospodářství.....	29
Příčiny hospodářské a kulturní nerovnosti	33
Politika.....	53
Byzantská správa	53
Osmanská správa	55
Etnické minority v Bulharsku.....	56
Turci.....	57
Pomáci.....	60
Romové	65
Diskuze a závěr	69
Seznam použitých zdrojů	74
Citovaná literatura	74
Seznam obrázků	77
Seznam tabulek	77
Seznam příloh.....	77
Přílohy	78

Úvod

Tato práce vychází převážně z výzkumu uskutečněného v roce 2014 v Bulharsku a částečně navazuje na bakalářskou práci na téma Pomácká etnická minorita na Balkáně. Rovněž čerpá ze sekundárních zdrojů, převážně z dostupné literatury o etnických minoritách v Bulharsku a o historickém vývoji regionů v Bulharsku. Též čerpá z dat získaných z bulharského statistického úřadu. V práci budou popsány možné příčiny hospodářské nerovnosti. Řeší tedy otázky, zda je tato nerovnost způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly. Zaměří se též na rozbor tří hlavních etnik v Bulharsku a jejich vliv na tamní kulturu a ekonomiku, přičemž největší pozornost je věnována pomáckému etniku. Práce se zabývá i historií vzniku dnešních regionů a jejich vývojem až po současnost, mnohé příčiny totiž vycházejí již z dávné historie. Zejména z historie vychází etnický, kulturní i ekonomický vývoj regionů, který vedl až k jejich současnému stavu. Na území dnešního Bulharska se v průběhu let vystřídalo několik etnik a některá z nich zde zůstala až do současnosti. Mnohá z nich si udržela své původní tradice, zvyky či náboženství, což vedlo ke kulturním odlišnostem v rámci Bulharska. Z těchto etnik se práce věnuje zejména Turkům a Romům. Naopak zde vznikala i etnika nová, jako jsou například Pomáci. V této práci bude rovněž uvedeno, kdo Pomáci jsou a jak se liší od ostatních Bulharů. Vše, jak již bylo zmíněno, je doplněno nejen informacemi z dostupné literatury a statistických dat, která jsou zpracována do tabulek grafů či map, ale i z informací od respondentů samotných. Nechybí ani ilustrační fotografie pořízené z výzkumu v Bulharsku. V závěru je celá práce zhodnocena a její výstupy jsou sumarizovány ze závěrů vycházejících z jednotlivých kapitol.

Cíl práce a metodika

Hlavním cílem této práce je zjistit důvody hospodářské a kulturní nerovnosti mezi jednotlivými regiony Bulharska. Bude tedy řešit otázky, zda je tato nerovnost způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly. Zaměří se též na rozbor tří hlavních etnických minorit v Bulharsku a jejich vliv na tamní kulturu a ekonomiku. Největší pozornost bude věnována pomáckému etniku, které je ze tří etnických minorit nejmladší a zároveň také nejzajímavější, protože v podstatě vzniklo z „donucení“, pod nepřímým nátlakem Turků během osmanské nadvlády. Práce se tedy bude zabývat i pomáckou kulturou, jejím vývojem a historickým původem včetně objasnění, kdo vlastně Pomáci jsou. V rámci rozboru současného stavu bulharských regionů se práce zabývá i historií vzniku dnešních regionů a jejich vývojem až po současnost, čímž se snaží vysvětlit etnický, kulturní i ekonomický vývoj regionů, který vedl až k jejich současnému stavu. V rámci tohoto cíle, by tedy práce měla dát odpověď na následující výzkumné otázky:

1. Jaké jsou hlavní důvody nerovnosti?
 - ekonomické
 - geografické,
 - demografické,
 - etnické
2. Ovlivňují nějak zásadně Pomáci hospodářskou situaci v určitých bulharských regionech?

Po zodpovězení těchto otázek bychom měli získat celistvý obrázek, jenž nám poví, jak jsou na tom jednotlivé bulharské regiony z hlediska ekonomické, geografické, demografické a etnické situace, zda existuje výrazná hospodářská nerovnost mezi regiony, a v případě že ano, tak nám objasní možné kulturní, ekonomické, demografické, historické či etnické příčiny těchto nerovností. Rovněž nám ukáže, případně jakou roli hrají v současné hospodářské situaci regionů Pomáci.

Metodologie

Práce vychází především z výsledků střednědobého terénního výzkumu a materiálů získaných při výzkumu v Bulharsku, který proběhl v létě roku 2014. Dále rozhovory vedenými přes internet a různé sociální sítě a rovněž částečně čerpá z bakalářské práce na

téma Pomácká etnická minorita na Balkáně. Primárně byla použita kvalitativní výzkumná metoda. Sekundárně byly data a informace doplněny studiem dokumentů a statistických dat.

Semistandardizovaný rozhovor

Pro jeho zrealizování byla vytvořena základní kostra hlavních otázek, které korespondují s hlavními výzkumnými otázkami, jejichž zodpovězení je cílem této práce. Tyto otázky byly kladeny stejným způsobem a ve stejném pořadí.

První kontakt s respondenty, jak Bulhary, tak Pomáky, proběhl již při zmíněném zkoumání v Bulharsku, kde výzkumný tým vyzpovídal několik respondentů, kteří byli ochotni věnovat výzkumnému týmu svůj čas a odkrýt něco málo o sobě a regionu, ve kterém žijí. Vlastní postřehy těchto respondentů tak tvořily neopomenutelný základ celé práce. Tyto cenné informace byly dále doplněny informacemi dostupnými v publikacích zabývajících se obdobnými otázkami, jako tato práce, a výpověďmi uživatelů přes internet. V této fázi velmi pomohla „*metoda sněhové koule*“, a sice že respondenti, se kterými byl proveden rozhovor, poskytli kontakty na další potenciální respondenty, žijící v jiných regionech nebo patřících ke specifickému etniku, jakým byli v případě tohoto výzkumu Pomáci. Nespornou výhodou tohoto postupného nakupení respondentů je, že se lze spojit s lidmi žijícími v různých regionech a získat tak názory na jejich stav, než kolik byl v tak krátkém čase výzkumný tým fyzicky schopen navštívit. Toto umožnilo získat obsáhlejší a celistvější data, což vedlo k lepší možnosti vytvořit kvalitnější obrázek o regionech očima jejich obyvatel. Nehledě na větší ochotu respondentů hovořit s cizími lidmi, když je k nim přivedli jejich příbuzní či přátelé. Dá se však říci, že rozhovor probíhal téměř totožně, jako by se odehrával z očí do očí. Jen s tím rozdílem, že otázky ze scénáře byly pokládány písemnou formou a posléze byly doplňovány dalšími otázkami, které dané téma rozebrali ještě podrobněji tzv. sondami. Většina takto oslovených respondentů byla sdílná a bez ostychu odpovídala na všechny otázky či podotázky, aniž by své odpovědi svazovala společenským konsenzem.

Studium dokumentů

Ke zkompletování poznatků získaných semistandardizovaným rozhovorem, bylo potřeba doplnit je ještě dalšími, převážně statistickými, daty. Před odjezdem do Bulharska, ale i poté při navazujícím zkoumání a chápání souvislostí mezi fakty, velmi usnadnilo práci

studium dokumentů. Tato neinvazivní a respondenty nijak neobtěžující technika výzkumu umožňuje nahlédnout do výpovědí respondentů jinak nedostupných, nebo obsáhne mnohem větší vzorek respondentů než by bylo pro obyčejného studenta možné obsáhnout (ať již z časového nebo geografického hlediska). To je bezesporu obrovská výhoda této výzkumné techniky a pro tuto práci neopomenutelný zdroj informací. Rovněž důležitým zdrojem pro tuto práci byly různé statistické či demografické údaje pocházející z bulharského statistického úřadu. Jednou z mála nevýhod však může být výběrové zkreslení, které se týká zejména popisu etnických skupin v kronikách, protože tyto dokumenty tvořili zejména křesťanští kněží, kteří k popisovaným etnikům nepatřili a ani o jejich kultuře příliš mnoho nevěděli. To vede ke zkreslenému pohledu na tyto etnika, protože jsou ve většině případů vyzdvihovány pouze jejich pro kněze negativní vlastnosti nebo jsou popisováni konkrétní příslušníci daného etnika, kteří se nějak prohřešili proti zažitému normálu tehdejší společnosti. Stěžejní informace pak byly čerpány zejména z literatury zmíněné v literární rešerši a na konci celé práce v sekci zdrojů.

Korelace časových řad

V této práci je zjišťována korelace mezi závislosti vývoje HDP na vývoji imigrace obyvatel v rámci Bulharska. Korelace je prováděna za pomoci regresní analýzy dvou časových řad Y_i pro imigraci a X_i pro HDP, obsahující data za celé Bulharsko z let 2007–2012, získaných z bulharského statistického úřadu. Tyto dvě řady však nelze korelovat přímo, protože by docházelo ke korelaci trendu. Trend byl vyjádřen funkcí $Y' = a + b * t$ a funkcí $X' = a + b * t$, kde a i b jsou parametry, přičemž b je zároveň regresním koeficientem. Udává tedy, o kolik se změní Y' nebo X' změní-li se t o jednotku a t zde vyjadřuje nezávislou proměnnou.

Proto bylo nutné vytvořit rozdíly od trendu, tedy rozdíly mezi skutečnou hodnotou a vyrovnanou hodnotou (trendem), tzv. rezidua, která byla následně korelována. Síla závislosti je vyjádřena intervaly:

$$0 < |r| \leq 0,3 \text{ slabá závislost}$$

$$0,3 < |r| \leq 0,8 \text{ středně silná závislost}$$

$$0,8 < |r| \leq 1 \text{ silná závislost}$$

U této regrese bylo rovněž nutné ověřit i to, zda není náhodná složka korelována, tj. zda není přítomna autokorelace. Toto testování hypotézy o nezávislosti reziduí bylo prováděno Durbinovým–Watsonovým testem, vyjádřeným vzorcem:

$$DW = \frac{\sum_{t=2}^n (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n e_t^2}.$$

Hodnoty DW se pohybují v intervalu od nuly do čtyř. V případě nezávislosti náhodných poruch se statistika pohybuje okolo čísla 2, v případě přímé závislosti jsou její kladné hodnoty blízké nule a v případě nepřímé závislosti se blíží zleva čtyřem¹.

¹ HINDLS, R., a kol., Statistika pro ekonomy.

Teoretická východiska

Vysvětlení pojmů

Na začátku této práce je důležité vysvětlit několik základních pojmů, které se v této práci budou vyskytovat. Prvním pojmem je region. V knize „**Malý geografický a ekologický slovník**“ Tomáše Matějčka je region definován takto: „*geografický region, geografická oblast – část zemského povrchu, která se určitým způsobem odlišuje svým fyzicko-geografickým nebo sociálněgeografickým charakterem od ostatního území (v. t. sociálněgeografický region, v. t. fyzicko-geografický region). Z hlediska velikostního řádu bývá rozlišován mikroregion, mezoregion a makroregion. Velký význam hrají také vazby a vztahy, které bývají mnohem silnější uvnitř r. než mezi r. a jeho okolím (např. dojíždka do zaměstnání apod.)*“².

Dalším důležitým pojmem je regionalizace. Tento pojem lze najít v témže slovníku definovaný takto: „1. proces, při němž dochází k vymezení regionů (sociálně geografický region), přičemž použité metody závisí na typu vymežovaného regionu; 2. stav zachycující rozčlenění území do regionů“³.

Oproti tomu v anglickém slovníku „**The dictionary of human geography**“ je pojem region nejčastěji používán pro označení:

- a) oblasti nebo oblasti neurčité velikosti na povrchu Země, jehož rozmanité prvky tvoří funkční přidružení
- b) jednoho regionu jako součást systému regionů pokrývajících zeměkouli
- c) podílu jednoho prvku Země, v určitém klimatu, regionu nebo ekonomické oblasti.

Koncepce kraje tak jak je dán, byl v určitou dobu současně přijímán a zavrhován⁴. Martin Hampl ve své knize „**Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext**“ vidí region jako komplexní celek, v jehož rámci je rozvíjena nejpodstatnější forma územní dělby práce, resp. funkcí spojená primárně s protikladností jádra a zázemí i s hierarchickým uspořádáním soustav protikladností tohoto druhu. Hierarchický prvek při hodnocení vztahů regionálních

² MATĚJČEK, T. a kol., *Malý geografický a ekologický slovník*, s. 95.

³ MATĚJČEK, T. a kol., *Malý geografický a ekologický slovník*, s. 96.

⁴ GREGORY, D., a kol., *The dictionary of human geography*.

(integrujících) procesů je podle profesora Hampla rozhodující, protože právě ona integrita regionů je podmíněna nerovnocenností jejich částí a odpovídajícím formováním vztahů podřízenosti/nadřízenosti. Existují však dva přístupy k pojmání sociálně geografických regionů:

- a) **sociogeografický** – charakterizuje jako environmentální organizace společnosti, v centru s dělbou funkcí; v tomto pojetí dominují procesy, které lze dobře objektivizovat a kvantifikovat (dojížděky, migrace).
- b) **geosociální** – region je společenskou komunitou, která je vnitřně spřízněna a územní rámec je důležitým faktorem její soudržnosti; významnou roli zde hrají náboženství a kultura, protože zesilují nebo naopak zeslabují soudržnost komunity s územím. Jsou dva procesy formování komunity – prosazování geosociálních faktorů buďto **zdola** (silný pocit vnitřní soudržnosti a z toho se odvíjející snahy, aby administrativní celek toto respektoval) a **shora** (každé územní členění musí splňovat zájmy státu).

V kapitole **Výchozí problémy a metodika sociogeografické regionalizace**, se Hampl zabývá metodickými problémy sociogeografické regionalizace. Prvním krokem regionalizace je výběr hodnotících charakteristik (podle čeho se bude regionalizovat). Tyto charakteristiky jsou trojího typu:

- a) velikostně – významové = „absolutní velikost“,
- b) strukturální (druhovostní) = skladba jednotky, její vlastnosti, typ (druh),
- c) přechodného typu = strukturální vyspělostí a polohové.

Do „absolutních velikostí“ patří např. počet obyvatel, počet pracovních příležitostí, velikost HDP aj., stupně regionální autonomie (sub-, mikro-, mezo- či makroregionální význam). Do strukturálních patří podíl pracujících v průmyslu, podíl domácností s automobilem aj. Úkolem regionalizace je tedy maximalizace integrity. Do přechodného typu patří **strukturální (významové)** – HDP/obyvatele, podíl kvartérů v ekonomice, podíl dálnic, kojenecká úmrtnost aj. Též sem patří **polohové charakteristiky** – polohová exponovanost, nebo také variabilita regionů podle těchto charakteristik je vysoká a hierarchicky uspořádaná. Problematiku vysvětluje na sociogeografické regionalizaci Čech.

Ta vychází z výsledků cenzů z let 1970, 1980, 1991 a 2001 (což byla v době psaní této knihy současnost)⁵.

V rámci teorií, o které se tento výzkum opírá, nelze opomenout teorie regionálního rozvoje, kterými se zabývá doc. Jiří Blažek ve své stejnojmenné knize. Pro účely této práce byl vybrán jednosektorový a dvousektorový model neoklasické teorie.

Jednosektorový model představuje první a nejjednodušší pokus neoklasické teorie o vysvětlení regionálního hospodářského růstu deduktivním způsobem. Model je odvozen z obecných předpokladů neoklasické teorie. Na základě statistických hodnocení je odvozena závislost mezi klíčovými teoriemi. Tato závislost je vždy pravděpodobnostního charakteru. Protože ale neoklasická teorie předpokládá uzavřený systém se stabilními vztahy mezi proměnnými, považuje vysokou míru korelace mezi proměnnými za příčinnou vazbu mezi jevy. Takto zjištěné závislosti se neoklasická teorie následně snaží transformovat do matematického modelu, který exaktním způsobem popisuje a vysvětluje sledované jevy⁶.

Obdobně bude postupováno i v této práci. Neoklasická teorie rozlišuje 2 hlavní složky regionálního růstu:

- a) **krátkodobý růst**. Ten je založený na přirozené tendenci k vyrovnávání rozdílů mezi regiony (zejména jde o pohyb kapitálu a migraci).
- b) **dlouhodobý růst**, který je závislý na růstu kapitálu, populačním růstu a technickém pokroku.

Jádrem neoklasické teorie je Cobb-Douglasova produkční funkce vyjádřená následovně: $Q = f(K,L)*t$. Tato funkce říká, že objem produkce (Q) závisí na funkci (f), vyjadřující vztah mezi objemem disponibilního kapitálu (K), pracovní cíly (L) a na technickém pokroku (t), který je považován za exogenní (Armstrong, Taylor 1993, cit. v Blažek 2011). Z tohoto jednosektorového modelu vyplývají 3 základní příčiny meziregionálních rozdílů v objemu produkce. Jedná se o rozdílná tempa růstu kapitálu, pracovních sil a technického pokroku. Další možností je jiná funkce f, vyjadřující vztah mezi přírůstkem produkce způsobeným změnou o jednotku kapitálu K, a změnou o jednotku pracovních sil L.

⁵ HAMPL, M., *Geografická organizace společnosti v České republice--transformační procesy a jejich obecný kontext*.

⁶ BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*.

Tento model předpokládá, že meziregionální mobilita produkčních faktorů bude směřovat do oblastí s nejvyšším výnosem (nejvyšším výnosem ze mzdy v případě mobility pracovních sil a nejvyššími výnosy z kapitálu v případě mobility investic). Z toho vyplývá, že tyto mobility budou protisměrné a budou tak přispívat ke snižování rozdílů mezi regiony. To však může být ovlivněno i jinými faktory, například objevem nerostných surovin nebo úpadkem tradičně významných odvětví, jak tomu bylo v USA, což prokázal výzkum z ledna 1919 – 1957.

Oproti tomu dvousektorový model uvažuje existenci více sektorů v rámci regionů a možnosti obchodu mezi regiony za účelem získání komparativní výhody. Tento model rovněž opouští silně zjednodušující předpoklad homogenity ekonomiky regionů. Model vychází z existence dvou sektorů s rozdílnou produktivitou. Růst oběmu produkce regionů může být způsoben přesunem produkčních faktorů do sektoru s vyšší produktivitou. To umožňuje nejen analyzovat závislost regionu na exportním sektoru, ale i zkoumat důsledky přesunu výrobních faktorů mezi sektory v rámci regionů pro růst produkce a rovněž důsledky rozdílného růstu exportního sektoru v jednotlivých regionech. Přesun výrobních faktorů mezi výrobními sektory v rámci regionů a možnost exportu jsou považovány za čtvrtý a pátý faktor regionálního růstu.

Dvousektorový model tedy popisuje nivelizační mechanismus následovně: zvýšený příliv kapitálu povede ke zvýšení poptávky po pracovní síle, neboť došlo ke zvýšení její mezní produktivity jednak zvýšením ceny exportu zboží, též přílivem kapitálu (došlo tak ke změně relace mezi objemem kapitálu a pracovních sil). Zvýšení poptávky po pracovních silách zvyšuje jejich cenu a to povede k přesunu pracovních sil z druhého sektoru, což bude působit tak dlouho, dokud se mzdy mezi oběma sektory opět nevyrovnají.

Závěr je založen na předpokladu existence menších bariér pro meziodvětvovou mobilitu pracovních sil, než jaké jsou pro mobilitu meziregionální. Nový rovnovážný bod je tak dosažen na úrovni vyšší, než byla úroveň původních mezd v obou sektorech. Když jsou mzdy takto vyrovnány v jednom regionu, v ostatních regionech jsou mzdy nižší, což je podnět k migraci obyvatel do regionu s vyššími mzdami. Tato migrace je ovšem pouze dočasná, neboť po čase dojde k dosažení nového bodu rovnováhy mezi regiony.

Mobilita pracovních sil a kapitálu může probíhat souhlasným směrem, než dojde k dosažení nového rovnovážného bodu. Toto je hlavní odlišností dvousektorového od

jednosektorového modelu. Druhým rozdílem je rozdíl v různých specializacích exportních sektorů mezi regiony, což může vést ke zvýšení meziregionálních rozdílů v tempích růstu díky rozdílům v technickém pokroku v různých odvětvích⁷.

I dvousektorový model pracuje s nerealistickými předpoklady. Mezi ně patří dokonalá informovanost aktérů v ekonomice i s neexistující dokonalou geografickou mobilitou výrobních faktorů, stejně jako dokonalá pružnost cen či úvaha o snadných přesunech pracovních sil z jednoho sektoru do druhého, když je obecně známou zkušeností problém rekvalifikace pracovníků. Neoklasické přístupy obecně předpokládají klesající výnosy z rozsahu a zpravidla neuvažují vnitřní ani vnější úspory, rovněž zanedbává institucionální faktory regionálního rozvoje. Naopak za nejefektivnější alokaci zdrojů považuje působení tržních sil, tedy minimalizaci státních zásahů do ekonomiky, neboť nevedou k optimálnímu řešení. Postupem času, v důsledku rozchodu mezi teorií a skutečností působení tržních sil, dospěli neoklasičtí ekonomové k závěru, že tendence k tržní rovnováze je ve skutečnosti jen velmi slabá a z hlediska každodenní reality vlastně málo významná. Tuto „tržní poruchu“ připisují nižší mobilitě pracovníků než kapitálu. Na základě toho navrhuji doporučení, která říkají, že vláda může podle jejich názoru napomoci nastolení rovnováhy například finanční podporou migrantů z regionů s vysokou nezaměstnaností (tzv. pull faktor) nebo výrazným snížením mezd v těchto regionech (tzv. push faktor), které je ovšem v praxi obtížně realizovatelné. Využitelnost neoklasických modelů pro formulaci konkrétních vládních politik na podporu zaostávajících regionů je právě proto v praxi značně omezená.

Neoklasické modely jsou tedy zajímavé spíše z hlediska dlouhodobého vývoje, avšak pouze za předpokladu, že ve svých výzkumech zohlední i takové skutečnosti, jako jsou strukturální změny v ekonomice, bez nichž nelze uspokojivě vysvětlovat příčiny zvětšování nebo zmenšování regionálních rozdílů⁸.

⁷ Armstrong, Taylor 1993, cit. v BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace.

⁸ BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace.

Tabulka 1: Neoklasické modely regionálního růstu (5)

Autoři	G.H. Borts, J.L. Stein (1964)
název teorie	neoklasické jedno- a dvou-sektorové modely růstu
jádro teorie	růst závisí dlouhodobě na množství kapitálu a pracovní síly a na technickém pokroku, krátkodobě pak tempo růstu závisí na vzdálenosti od stavu rovnováhy
základní tendence reg. vývoje	konvergence
příčina meziregionálních rozdílů	rozdílná vybavenost regionů výrobními faktory
hlavní mechanismy způsobující konvergenci/divergenci	klesající výnosy kapitálu i práce, mobilita pracovních sil a kapitálu, kongesce a vysoké náklady v centrálních regionech
hlavní subjekty	racionálně jednající jednotlivci (homo economicus a kapitál)
implikace pro regionální politiku	automatická tendence k vyrovnávání regionálních rozdílů, RP má jen posílit vyrovnávací mechanismy, např. zvýšit mobilitu pracovních sil

Zdroj: BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace.

Protože tato práce řeší i kulturní nerovnosti zapříčiněné množstvím etnik žijících na území Bulharska, je nutné nejprve určit co je to etnikum, jak vypadá a jak vzniká. Toto téma je velmi dobře zpracované v knize „**Etnické konflikty**“ Filipa Tesaře, který chápe etnicitu jako určitý typ národnosti, nikoli státní příslušnosti. Podle něj je nyní slovo etnický vnímáno jako synonymum ke slovu cizokrajný. Původně však pochází z řeckého slova *ethnos*, což znamená našinci, ve smyslu skupiny příbuzensky spjaté. Později je pod tímto pojmem vnímána společnost na úrovni národa. Společnost, jenž má předpoklad společného původu (něco více než kmen), je autonomní společenská hierarchie s politickou organizací. V počátcích křesťanství byli takto označováni pohané. Později se etnický stalo synonymem pro hloupý, nevyspělý, pasivní (bezdějinný, poddaný) kmen. A nakonec toto slovo bylo používáno pro skupinu lidí, kterým se pod vlivem historických událostí vyvinula vzájemná

solidarita a pouto sounáležitosti. Jednalo se tedy o kulturní skupinu, která nedosáhla státnosti.

Tesař se proto také zabývá pojmem *etnická skupina*. Vysvětluje ho jako původní společenství, kmen nedotčený procesem modernizace. Dnes tedy spíše jako skupinu mající vlastní identitu, kulturní tradici, která je součástí většího společenství. Jinak řečeno, menšinu.

Pro bližší specifikaci co je *etnikum*, používá teorii A. Smithe a jeho 6 bodů vymezujících etnikum. Jedná se o následující body:

1. kolektivní jméno (ethnonymum) jakožto jasné vymezení MY vs. ONI;
2. mýtus o společném původu, většinou v důsledku semknutí se vůči někomu;
3. sdílené dějiny, kolektivní paměť;
4. charakteristická sdílená kultura;
5. asociace s určitým územím, což nutně nemusí být tatáž země, ve které žijí, nebo v níž se narodili (jako příklad uvádí židy a jejich svatou zemi);
6. pocit solidarity, protože se utváří v našich hlavách, představách. Nejedná se o ustálenou a trvalou záležitost.

Rovněž klade do popředí důležitost stejného jazyka, protože dorozumívání utvrzuje v sounáležitosti a vzájemnosti. Varuje však před tíhnutím etnik k přisvojování si kulturních výpůjček. To znamená, že si mohou snadno přivlastnit dialekty či nějaké prvky z historie jiného etnika a začlenit je do svoji mytologie (jako příklad uvádí Chueje, kteří si takto přivlastnili čínské bojové umění a použili ho jako hlavní prvek jejich mytických dějin, ale říkali, že pochází od Arabů, aby tak zdůraznili svou odlišnost od Číňanů). Žádná z těchto teorií dosud nebyla uznána za obecně platnou. Tesař se domnívá, že je to především proto, že lidé nemají vrozenou potřebu nějaké identity a běžně patří do více než jedné sociální skupiny. Jejich identita, resp. jejich uvědomění si sounáležitosti k nějaké identitě, se mění v závislosti na okolní události. Dále pokračoval objasněním pojmu *eticita*. Od 20. do 60. let 20. století byla chápána jako něco tradičního, starého, původního. Tuto teorii později rozvrátila dekolonizace. Podle **primordialistické teorie**, *eticita* byla základní identitou, která byla dána natrvalo a je tudíž neměnná a silně emotivně prožívána. **Instrumentalisti** zastávají teorii, že je výsledkem politických manipulací v rámci prosazování vlastních zájmů, které vedou k etnickým konfliktům. **Konstruktivistická teorie** se snaží z obou předchozích vybrat to nejlepší. Tedy zdůrazňovat sociální kořeny a povahu etnicity.

Neustále se formuje a přetváří důsledkem vnějších vlivů, které se liší v různých zemích a oblastech. To, jak moc se měnila a do jaké míry se prosadila, záviselo na síle či slabosti etnika. Jako poslední uvádí *revizionistickou teorii*. Představuje etnikum jako nově se formující sociální organizaci. Zajímá se o jejich mýty, vznik nebo původ. Částečně vycházela i ze sociobiologie. Současný autor Richard Jenkins shrnuje tento pojem do následujících 5 bodů. *Kolektivní identita*:

- 1. je založená na vnímání kulturních rozdílů;**
- 2. pramení v sociálních meziskupinových interakcích;**
- 3. není ani stálá ani statická, podobně jako situace, v níž jsou sociální hranice vytvořeny;**
- 4. je jak kolektivní, vyjádřena na vzorech sociálních interakcí, tak individuální, vyjádřena v osobní sebeidentifikaci;**
- 5. je jednou ze základních lidských identit. Je kolektivistickou identitou, jež je více vnímána na nižším ekonomickém a společenském žebříčku.**

Tesař rovněž vymezuje pojem *národ*. Oproti etniku musí mít jednotný jazyk a hlavně je politicky organizovaným společenstvím, jenž si je dobře vědomo vzájemné sounáležitosti. To je ještě umocněno plošným zprostředkováním povinné školní docházky, knihtiskem nebo vojenskou službou. Etnosymbolisté říkali, že národ je jen přirozeným postupem od etnika, že na něj přirozeně navazuje a tudíž nelze mezi těmito dvěma pojmy udělat neprostupnou hranici. V poslední řadě se zabývá *etnickým a národním vědomím*. Zde říká, že národ lze definovat stejnými hranicemi jako etnikum, což poukazuje na symbolický, nikoli biologický původ. Podle teorie Johna Hutchinsona, kterou v této knize Tesař zmiňuje, vznikají národy na etnickém základě díky konfliktům (například uvádí snahu kolonií o samostatnost). V závěru dodává, že v podstatě převládají národy, jejichž členové jsou z různých etnických skupin, ale i přes tuto skutečnost se všichni hlásí k jednomu národu. I přesto si ale může etnické a národní smýšlení odporovat, hlavně v případě, kdy je etnikum nespokojeno se svým postavením v národním celku⁹.

Protože jazyk je nepochybně důležitou součástí etnické příslušnosti, nelze opomenout knihu „**Etnicita slovanského areálu**“. Obecně zde srovnávají různé jazykové podobnosti slovanských národů, aby tím demonstrovali příbuznost slovanských etnik. Obecné teorie demonstrují kupříkladu na teorii chorvatské národní identity podle A. Starčeviče.

⁹ Tesař, F., *Etnické konflikty*.

1. Jihoslovanská teorie, podle které velká podobnost, nebo srozumitelnost jazyků, potvrzuje sociální náležitost ke Slovanům, tedy k jednomu kmeni, ze kterého všechny nově vzešlé národy vznikly. Uvádí příklady totožného pojmenování pro jednu věc, nebo podobnost při psaném nebo mluveném projevu. Uznává určitou samostatnost, ale v rámci monarchie na konfederalistickém základě, tedy volné sdružení států, které ale navenek vystupují jednotně, mají společnou mezinárodní politiku, diplomacii a obranu. Cílem bylo zrovnoprávnění a tolerance určitých odlišností Chorvatů, Srbů, Slovinců a Bulharů.

2. Pravašské učení opět ukazuje na odvození od jednoho kmene hovořícího stejným dialektem, ale větší důraz klade na svébytného „ducha“, jehož má každý národ a který plyne z jeho historie (opět zde hovoříme o kolektivní paměti). Jde tedy o duchovní sílu a návaznost daného společenství. Chce tedy všechny státy stmelit pod etnicky a politicky jednotný, tzv. Národní stát (což však záměrně ničí nedominantní etnika, nutí se plně asimilovat). Na základě tohoto učení Starčević dělí obyvatele slovanského jihu na Bulhary (od Korutan až po Makedonii) a Chorvaty. Chorvaté přišli a svou kulturou prostoupili celé obyvatelstvo a staré Římské vlivy i východní a západní křesťanské učení, vytvořili nový barbarský stát (mezi Německem a Makedonií a Dunajem a Jadranem). Toto etnikum (národ) neuznávalo slovanskou teorii jednotného původu a bralo je jako propagandu ze strany Ruska. Demonstruje nám tím, že některá etnika jsou silnější a průbojnější než druhá a jsou proto předurčena k vytváření silného i početného národa. Též zde ale kritizuje, že některé jeho poznatky byly poněkud překrouceny ve prospěch jakéhosi chorvatského národního obrození. Nepřikládal totiž vůbec důležitost biologické stránce, nýbrž duchovní. „Chorvatství“ nebylo jedno etnikum, jedna biologická rasa, nýbrž šlo pouze o sdílení národního „ducha“ (ideologie), aby tak zaručil osamostatnění chorvatského státu s co možná největšími územními celky. To se ale v historii stávalo běžně, což lze doložit ideou Československého národa jakožto původně jednoho etnika¹⁰.

Kolektiv autorů ve sborníku ze stejnojmenné konference k nedožitým 70. narozeninám prof. Oldřicha Sirovátky: „**Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin**“ zastává názor, že každá minorita je obrazem doby, ve které se nachází i většinové společnosti, která ji obklopuje a jakým způsobem tuto společnost minorita zrcadlí. Jeden z autorů, Petr Solner, tuto tezi deklaruje na životě židovské minority v Bratislavě. Lidé v ghettu žili stejně jako ostatní obyvatelé Bratislavy. Sociální a kulturní stav v ghettu se

¹⁰ KEDRON, K., PŘÍHODA, M., Etnicita slovanského areálu: (historické proměny a současný stav).

rovnal stavu lidí mimo něj. Politické i ekonomické problémy je totiž ovlivňovaly zcela totožně. V ghettu se ale vše urychlovalo menším počtem členů. Náboženství zde bylo dalším aspektem blízkosti a sounáležitosti. Mnoho židů se však chtělo začlenit do většinové společnosti, zejména kvůli jednoduššímu způsobu života. Tehdy se v podstatě vzdali ortodoxního způsobu židovství a byl to tak první krok k úplné asimilaci, který nastal buď v první, nebo několika příštích generacích.

Jako první zde varuje před vnímáním badatele samotného. Badatel vnímá zkoumanou etnickou minoritu z pohledu své vlastní etnické skupiny, národa, a tak i závěry z výzkumu vyvozené spíše zrcadlí kulturu badatelova etnika, než zkoumaného etnika. Rovněž podotýká, že se menší společenství udržela při životě hlavně díky svým exogamním tendencím. Snažila se být všeobecně nezávislá na majoritě. Pokud se to zdařilo, jednalo se o zakonzervovanou společnost, která si uchovávala staré zvyky a nářečí, popřípadě jazyk. Příklad toho můžeme nalézt ve slovenských vesnicích v Srbsku nebo dokonce v Austrálii. Také zdůrazňuje důležitost mít „ty druhé“, aby se tak jasně odlišilo, kdo jsme „my“¹¹.

Ve výčtu knih nelze opomenout knihu „**Antropologie multikulturních společností**“ od Thomase Hyllanda Eriksena. V kapitole *Epistemologický koncept etnicity* si klade otázku, zda je etnicita pro všechny, nebo jen pro určité vyspělé a moderní společnosti. Chápe ji buď jako sociální fenomén, nebo jako moderní kulturní konstrukt. Když je potřeba odvolat se na nějakou sounáležitost, přirovnává ji spíše ke směrům, jako je tradicionalismus, kulturalismus nebo neformální politická organizace. Zkrátka se domnívá, že se jedná spíše o životní styl, trend ve společnosti či životní přístup. V současném globalizovaném světě již nelze brát ohled pouze na pokrevní nebo historickou sounáležitost. Podle něj je to otázka vlastního rozhodnutí. Hledí na to jako na vztah mezi politickou a osobní identitou. V kapitole *Etnická identita, národní identita a meziskupinový konflikt: význam osobní zkušenosti*, klade důraz na úzký překryv mezi kulturou a etnicitou. Etnická identita úzce souvisí s představou společného původu, jakéhosi druhu fiktivního příbuzenství. V téže kultuře (etniku) existují etnické rozdíly nebo kulturní variace. Rovněž se zabývá sporem mezi *primordialismem*, který vidí etnicitu jako hluboce zakořeněnou v kolektivní zkušenosti (hledí na něj jako na dlouhodobý a přirozený proces s pevným základem, jako na svébytnou entitu a je nemožné, aby ta byla ovlivněna a překroucena

¹¹ Pospíšilová, J., *Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin: Sborník ze stejnojmenné konference k nedožitým 70. narozeninám prof. Oldřicha Sirovátky konané 27.-28.9.1995.*

z řad jednotlivců) a *instrumentalismem*, který na etnicitu hledí jako na vykonstruovaný doplněk politických strategií. V minulosti bylo možné se setkat s částečně smyšlenou a vykonstruovanou ideou o jednom etniku, národu ve prospěch politické propagandy (např. v Německu nebo v Africe).

Ve druhé debatě se zabývá rozporem mezi konstruktivistickým a esencialistickým pojetím etnicity. Zabývá se otázkou, zda je to vědomý konstrukt, nebo je to přirozený proces vyplývající z preexistenčních kulturních komunit. Národy jsou tedy spojeny se státy, ale nemusí být vždy volně spojeny i se společnou etnickou identitou. Eriksen kritizuje politiky, kteří do nacionalismu a etnické identity začali zasahovat a pokřivovali ji ve svůj prospěch. Vytvářeli tak hranice, kde dříve nebyly, a manipulovali s daty, aby vytvořili historickou návaznost na období, které se jim zrovna hodilo do propagace politického programu. Podle něj etnicita náleží vztahu mezi dvěma a více skupinami. Etnicita se tedy rozehrává mezi těmito skupinami, nikoliv v nich samých. Také klade důraz na potřebu mít „ty druhé“, aby bylo snazší určit, kdo jsme „my“. Proto je důležité, aby zkoumání proběhlo na úrovni sociální interakce. Vždy, když v historii k této sociální interakci docházelo, stávala se etnicita relevantní. To jen potvrzuje jeho teorii, že etnicita není permanentní a přirozenou hodnotou, je situační a relační, tedy závislá na dané situaci. Může se měnit, mizet a zase se objevovat. Přiklání se též k teorii, že soudržnost skupiny je závislá na síle vnějšího tlaku. Proto opět platí, že se skupiny etnika objevují a sdružují hlavně tehdy, když jsou skupiny menší a utlačované. Tehdy je mnohem snazší najít společné prvky, které vedou ke stmelení společenství a následné sounáležitosti ke skupině za účelem spojení se proti jednomu utlačovateli a nepříteli. Úspěšnost se ještě více umocnila, když byl utlačovatel z řad vládnoucí třídy. Opakovaně tím demonstruje angažovanost politiky v tomto sociálním procesu. V podstatě si etnicitu politika sama vytváří a překrucuje, jak se jí to hodí¹².

Oproti tomu Jean Copans v knize „**Základy antropologie a etnologie**“ tvrdí, že o etniku lze hovořit tehdy, když o sobě zanechává nějaké důkazy. Když tato komunita žijící na jednom území hovoří stejným jazykem či dialektem, zanechá buď nějakou památku v umění, literatuře, jazyce, architektuře, módě nebo ve zvycích. Zkrátka zbude tu po nich nějaká hmatatelná stopa, památka. Zabývá se tedy *etnografií*, která, zjednodušeně řečeno, zkoumá třídění jazyků, a *etnologií*, která rekonstruuje dějiny lidstva, kulturu, společenství,

¹² ERIKSEN, T. H., JAKOUBEK, M., *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*.

rituály i instituce. Důraz je kladen na způsob, jakým posuzujeme, jedná-li se o jedno etnikum či nikoliv, jaké metody jsou používány i jakou teorii uznáváme, a tudíž do jaké míry je ovlivněn závěrečný výsledek badatele. Pak se tedy velmi snadno může stát, že zobecněním na celou skupinu vznikají další dlouholetá milná dogmata¹³.

Problematika kulturní a hospodářské nerovnosti

Bulharská kulturní rozrůzněnost je do značné míry zapříčiněna etnickou rozmanitostí bulharského státu. Tato práce se zaměřuje na čtyři stěžejní etnika, a sice Bulhary, Romy, Turky a Pomáky. Následující autoři tato etnika a jejich původ zkoumají a vysvětlují.

V první řadě tato práce představí nejpočetnější bulharské etnikum, Bulhary. Jak píše Jiří Martínek ve své knize „*Stručná historie států, Bulharsko*“, Bulhaři jsou původem turkičtí Bolgaři, kteří přišli na Balkán z oblasti Černého a Kaspického moře, mezi řekami Dněprem a dolní Volhou z tzv. Velkého Bulharska. Již v 6. století podnikali několik nájezdů na Balkán, především s loupeživými úmysly, poněvadž byzantské zlato bylo velkým lákadlem. Největší rozkvět zažívá Velké Bulharsko za chána Kubrata, který byl vychován a pokřtěn v byzantské říši u dvora císaře Hérakleia (vládl 610 – 641). Kubrat stanul v čele Bulharů a skoncoval s nadvládou Avarů. Rovněž se mu podařilo uhájit svoji pozici oproti tureckému kaganátu na východě. Hlavním úspěchem bylo spojení dvou rivalských bulharských kmenových svazů Kutrigurů a Utigurů. Hlavním centrem říše bylo zřejmě město Phaenogorie na Tamaňském poloostrově v dnešním jižním Rusku. O původním náboženství Bulharů se ví jen velmi málo, ale jejich nejvyšším bohem byl Tengri, společný pro většinu turkických národů. Roku 651 Kubrat umírá a následovníkem se stává jeho syn Bajana. Ten byl poražen Chazary, kteří postupně obsazovali tamní bulharská sídla. Další Kubratův syn Kotrag se tak vrátil do Povolží, kde jejich stát, Povolžské Bulharsko (s centrem v dnešním městě Tatarstánu) existoval až do roku 1238, než ho obsadili Mongolové. Ostatní potomci se pak s většinou ostatních kmenů vydali na Balkán. Ve druhé polovině 7. století porazili Bulhaři byzantská vojska u ústí Dunaje a usadili se v dnešní Dobrudži. Vedeni chánem Asparuchem (vládl asi v letech 668 – 695), jedním z pěti Kubratových synů, pak dobili území až k východní části pohoří Stará planina. Byzantský císař Konstantin IV. Pogonatos proti nim vytáhl, ale utrpěl porážku, a tak roku 681 Bulhaři přinutili Byzantskou říši, aby s nimi uzavřela smlouvu a platila jim roční tribut

¹³ Copans, J., *Základy antropologie a etnologie*.

(toto datum se uvádí jako rok vzniku Bulharského státu – nějakou dobu se rok 681 objevoval i ve státním znaku). Tak vznikla první Bulharská říše se sídelním městem v Plisce. Málo početní (odhadem asi jen 20 000 osob) turkičtí Bulhaři však brzy splynuli se zdejšími Slovany, které si podrobily, a postupně přejali i jejich jazyk. V neustálých bojích s Byzancí i s dalšími rozdrobenými slovanskými kmeny se nový stát rozšiřoval na západ i na jih a postupně zahrnoval pod sebe další území – v závěru Asparuchovy vlády k němu patřilo dnešní severní Bulharsko (nikoli však byzantské oblasti jižně od staré planiny), část Rumunska i širší černomořské pobřeží asi až k ústí Dněstru. Na Balkáně, v dnešní Makedonii kolem města Bitola, se usadil i Asparuchův bratr Kuber, který tu svému kmenovému svazu vládl zřejmě až do své smrti někdy na sklonku 7. století. Po Asparuchovi vládu převzal jeho syn Tervel, vystupující v dějinách zejména jako podporovatel jednoho z byzantských adeptů na trůn, Justiniána II. Zřejmě právě proto dostal od byzantského vládce titul „kaisar“, z něhož se později vytvořilo označení car. Roku 718 porazil v Thrákii Araby, kteří se rok před tím neúspěšně pokoušeli dobít Konstantinopol. Přibližně v té době bulharská moc překročila hory a ovládla i část Thrákie. V polovině 8. století skončila vláda Kubratových potomků. Nástupce Telc byl v roce 763 drtivě poražen byzantským vojskem u Pomoria, zcela zničit Bulhary se však Byzantincům ani tehdy nepodařilo. Po následně probíhajících sporech byl v roce 777 dosazen na trůn chán Kardam, který upevnil moc Bulharského státu a to hlavně díky sérii vítězných bitev s Byzancí. V půlce 90. let na chvíli dokonce uzavřeli s Byzancí mír, po 7 letech však boje pokračovaly. Jak se však brzy mělo ukázat, pro Byzanc bez většího úspěchu¹⁴.

Mezi knihy zabývající se příchodem muslimů, v tomto případě zejména Turků do Evropy, patří například **„Islám v srdci Evropy“**. Líčí, jak se islám dostal do Evropy, od jeho počátku až po současnost. Jak vnímají a vnímali Evropané tuto muslimskou expanzi, a jak se lišily názory na jejich vládu. Vypráví o etablování islámu a jeho vlivu na kulturu umění či jazyk v evropských zemích. Mezi ně patří třeba i Slovensko, Rakousku, Pyrenejský poloostrov, jihovýchodní Evropa, evropské ostrovy ve středomoří, Francie, Německo, Nizozemsko, Velká Británie, Itálie či skandinávské státy. Důkazem toho jsou početné muslimské komunity, které zde zůstaly dodnes. Autoři nevynechali ani státy, které byly islamizovány a kde je islám ve značné míře dodnes (Bulharsko, Bosna a Hercegovina,

¹⁴ MARTÍNEK, J., *Stručná historie států, Bulharsko*.

Makedonie, Albánie, Rusko) i historické události, které k tomu vedly a průběh jejich rozmachu až po pád osmanské vlády v Evropě¹⁵.

Když vezmeme v potaz souvislost etnogeneze Pomáků s Osmanskou říší a jejich náboženskou příslušností, rovněž totožnou s bývalou Osmanskou říší, čím se tedy liší od ostatních Turků a muslimů obecně?

Odpověď se nepřímo nabízí v následujících knihách. **„Islám, náboženství, historie a budoucnost“** úvodem vysvětluje co je islám a kde vznikl. Poté se věnuje celému známému životu Muhameda a jeho samotnému učení. Vypráví o zvycích a tradicích, jejich dějinách, umění a expanzi po světě. Dále uvádí odnože muslimů, kde v popředí vysvětluje rozdíl mezi sunnity a šiity. Rovněž připomíná, že na Balkáně je též převažující sunnitská větev¹⁶.

Publikace **„Islám, ideál a skutečnost“** popisuje rovněž co je Islám, ale hlavně se zaměřuje na každodenní život muslimů, na Islám v praxi. Jak hledí na rodinný život, výběr povolání, umění, kuchyni, vztahy v rodině a v neposlední řadě také právo¹⁷.

„Islám“ od Karen Armstrongové podává zevrubný výklad Koránu a podrobněji popisuje éru Osmanské říše, tedy i jak se dostali Pomáci na Balkán. Podle této knihy (i v návaznosti na předchozí dvě knihy) jsou Torbeši v podstatě stejní muslimové z řad sunnitů, ale rozhodli se putovat a žít v uzavřené komunitě, aby tak zamezili asimilačním procesům, které mnohdy zasahovaly do islámu (jako příklad uvádí islám v Indii) a udrželi ho tak „čistý“, prapůvodní. Možná právě proto někteří Pomáci žijí daleko od civilizace na těžko dostupných místech. Dali by se přirovnat ke věrozvěstům čistého islámu, jen s tím rozdílem, že Torbeši jsou spíše tišší, ne příliš výrazní a hlavně nekonfliktní, takže nehlásají islám, pouze ho v klidu a soukromí, podle svých tradic, vyznávají. Někteří si už neudrželi své turecké národní cítění, ale všichni, kdo se označují za Torbeše, Pomáky, si udrželi svou víru¹⁸.

To ostatně potvrzuje i článek Ali Dikici **„The Torbeshes of Macedonia“**, který uvádí, že Torbeše definují dva zásadní prvky. Prvním je makedonský jazyk a tím druhým islám. Zatímco historici zdůrazňují makedonský jazyk a odkazují spíše na původní křesťanskou identitu, turečtí vědci se zaměřují pouze na islám, jako jejich náboženství, již bez ohledu na jazykový a kulturní rozměr. Většina Torbešů pak sama sebe definuje jako Turky, kteří

¹⁵ MENDEL, M., Ostřanský, B., Rataj, T., *Islám v srdci Evropy: vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*.

¹⁶ JANDA, R., *Islám: náboženství, historie a budoucnost*.

¹⁷ KŘÍKAVOÁ, A., a kol., *Islám, ideál a skutečnost*. Praha : Baset, 2002. str. 255. 80-86223-71-X

¹⁸ ARMSTRONG, K., *Islám*. Překlad Jan Zámečník.

mají k Turkům velmi blízký vztah, ačkoliv například mnohé z jejich příjmení jsou zakončena slovanskými příponami *-ov* anebo *-ski*. To jenom poukazuje na vliv, výše již několikrát zmiňovaných, vládnoucích elit na menšinovou nevládnoucí etnickou minoritu¹⁹. Obdobně problematiku pomáků vidí Ömer Turana ve své publikaci „*Pomaks: Their past and present*“²⁰.

O další etnické skupině nacházející se v Bulharsku, hovoří George C. Soulis v knize „*Romové v Byzanci*“. Dřívější záznamy o Romech pochází převážně z prvních křesťanských kronik (z období Byzantské říše) a tak není divu, že o nich, jako o zástupcích světského života, je hovořeno spíše hanlivě. Dalším pramenem, který se o nich zmiňuje, je folklor. Ten o nich sice také hovoří posměšně, nebo používá nepříliš lichotivá přirovnání, avšak oproti církvi nelze hovořit o ostře nepřátelském jednání. Třetí prameny jsou převážně cizí. Italští a němečtí cestovatelé o nich hovoří jako o po generace usedlých obyvatelích, kteří se živí kovářstvím, či pracují jako ševci. Arabské zdroje zase vyzdvihují jejich artistické umění. Informace pocházející z cizích zdrojů jsou mnohdy více cenné, protože si všímají i běžného života Rómů. V byzantských písemnostech se objevují pouze když nějak vybočují z normálu a jsou pro společnost chápáni jako nebezpeční a nemravní. Pokud bychom brali v potaz pouze tyto písemnosti, byl by obrázek na ně značně zkreslený a nelichotivý. V žádném z těchto pramenů se ale nehovoří o Rómech či Romech, neboť toto označení je poměrně nové. V byzantské době se vyskytují pojmenování Athingani, Mondopotini, Aigupti, Katzibelové či Lorové. Současní vědci se domnívají, že se takto označovali právě Rómové. S naprostou jistotou ve všech případech to ale tvrdit nelze.

Jejich původ do dnes není zcela znám. Ví se, že pocházejí z Indie, ale zařazení do konkrétní kasty stále není ničím doloženo. Vědci se domnívají, že patří do kasty zvané Dom, ze které později, díky jejich výslovnosti, vzniklo označení Róm. Podle činností, které vykonávali (ševcovství, kovářství, předvádění cvičených zvířat a hraní na hudební nástroje) na ně pasují i výše zmíněná označení z byzantských písemností. Právě proto vznikla domněnka, že se hovoří převážně o Rómech. Pobyt Rómů v Byzantské říši se odrazil i v jejich jazyku. Mnoho slov mají vypůjčených z řečtiny a také z arménštiny. Tato slova lze řadit k tzv. „starým výpůjčkám“ a to proto, že nejsou obvykle označeny markéry

¹⁹ Dicky, A., *The Torbeshes of Macedoni: Religious and National Identity Questions of Macedonian - Speaking Muslims.*

²⁰ TURAN, Ö., *Pomaks: Their past and present.*

charakterizujícími nové výpůjčky, které Romové přebírali z různých jazyků po odchodu z Byzantské říše dále na západ²¹.

²¹ SOULIS, G. C., *Romové v Byzanci*.

Analytická část

Demografie a hospodářství

Až do meziválečného období bylo Bulharsko zemědělskou zemí. Teprve po 2. Světové válce i sem přichází industrializace – v té době má Bulharsko 7 029 349 obyvatel. Největší industrializace probíhala v době tzv. socialistické výstavby. V tomto období se zahájila výstavba první jaderné elektrárny v Kozloduji. Industrializace byla založena na dovozu surovin a tak se rozvinula i vlastní těžba, jíž se Bulharsko částečně uplatňovalo i v rámci bývalé RVHP, zejména tedy co se železné rudy a soli týče. S industrializací i zde nastoupila rychlá urbanizace, která měla za následek, zejména v méně úrodných oblastech, citelný úbytek obyvatelstva. Rychlá urbanizace s sebou, podobně jako u nás, přinesla trend chalupaření²².

V roce 1989 dochází k pádu železné opony a Bulharsko rovněž prochází procesem dekomunizace. Rozpad SSSR, RVHP a vnitřní politické a ekonomické problémy Bulharska vedly v 90. letech k rychlému poklesu průmyslové výroby a k sociální nestabilitě. První snahy o restrukturalizaci země s sebou přinesly vysoký nárůst cen a nezaměstnanosti. V roce 2004 vstupuje Bulharsko do NATO a roku 2007 se stává členským státem Evropské unie²³. Už samotné podepsání přístupových smluv a následné vstoupení do Evropské unie s sebou nese řadu omezení a přísných kritérií vydaných Radou Evropy. Pro výrazně zemědělský stát jako je Bulharsko, a jeho zejména menší podnikatele v oblasti zemědělství, to mělo devastující dopad. Hodně z nich nedokázala do určité doby kritéria splnit a ani nebyli schopni zažádat o jakékoliv dotace, protože se ve vnitřním řádu EU nevyznali, navíc starší generace mnohdy ani neovládají jiný jazyk než je Bulharština. Vedlo to tedy ještě k většímu prohloubení nezaměstnanosti a odlivu peněz z méně vyspělých a zaostalejších regionů Bulharska, což byla naneštěstí drtivá většina regionů. Z toho tedy plyne, že hospodářská nerovnost mezi regiony nepopíratelně existuje.

Toto tvrzení je znázorněno v následujících tabulkách. Tabulky jsou rozděleny do statistických zón, tedy pan regionů, které v sobě shlukují 4 – 5 regionů.

1. Severozápadní region v sobě obsahuje regiony Vidin, Vraca, Pleven, Montana a Loveč,

²² BIČÍK, I., a kol., Regionální zeměpis světa dílů.

²³ RYCHLÍK, J., a kol., Dějiny Bulharska.

2. Severní centrální region obsahuje Veliko Tarnovo, Gabrovo, Razgrad, Ruse a Silistra,
3. Severovýchodní region obsahuje Varna, Dobrič, Targovište a Šumen,
4. Jihovýchodní region obsahuje Burgas, Sliven, Stara Zagora a Jambol,
5. Jihozápadní region obsahuje Blagoevgrad, Kjustendil, Pernik, Sofia (město) a Sofijska oblast,
6. Jižní centrální region obsahuje Kardžali, Pazardžik, Plovdiv, Smoljan a Haskovo,

Tabulka 2: HDP statistických zón

HDP statistických zón [million BGN]			
Oblasti	Rok 2007	Rok 2012	Nárůst [%]
<i>Bulharsko</i>	62 358	80 044	28,36
Severozápadní region	5 107	5 658	10,79
Severní centrální region	5 385	6 408	19
Severovýchodní region	6 927	8 711	25,75
Jihovýchodní region	7 466	9 784	31,04
Jihozápadní region	28 417	38 100	34,07
Jižní centrální region	9 057	11 384	25,69

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní

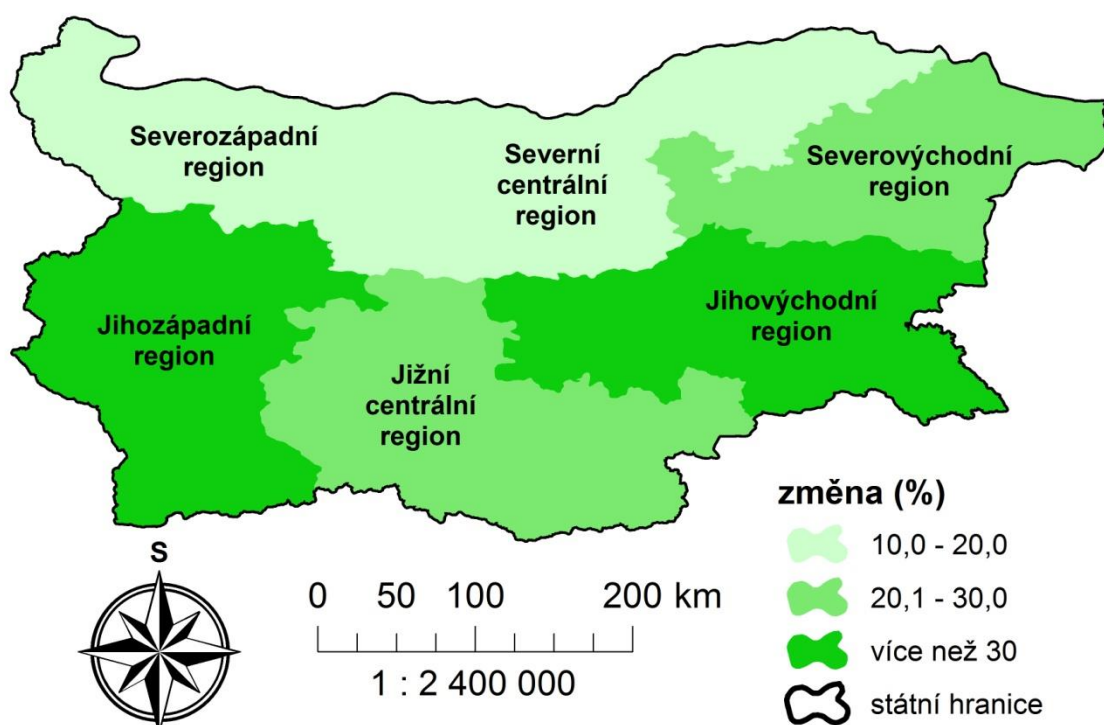
Tabulka 3: Imigrace obyvatel do statistických zón

Imigrace obyvatel do statistických zón		
Oblasti	Rok 2007	Rok 2012
<i>Celkem za Bulharsko</i>	150 935	82 197
Severozápadní region	20 091	9 946
Severní centrální region	18 324	9 802
Severovýchodní region	22 252	10 232
Jihovýchodní region	28 204	13 554
Jihozápadní region	35 740	25 351
Jižní centrální region	26 324	13 312

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní

Z tabulek je patrné, že imigrace obyvatelstva do statistických zón se v roce 2012 oproti roku 2007 snížila ve všech případech zhruba o polovinu, zatímco HDP ve všech regionech v témže časovém úseku vzrostlo. Na první pohled by se tedy dalo tvrdit, že tam, kam přišlo více obyvatelstva, se i více zvýšil podíl regionu na celkovém HDP. Tedy, že podíl regionů na celkovém HDP je ovlivněn migrací obyvatelstva. Podívám-li se však na oblasti s nejvyšším podílem HDP v roce 2012 (všechny tři jižní zóny), zjistíme, že i tyto zóny zaznamenávají pokles počtu osob, které migrují.

Obrázek 1: Změna HDP statistických zón Bulharska 2007-2012

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní.

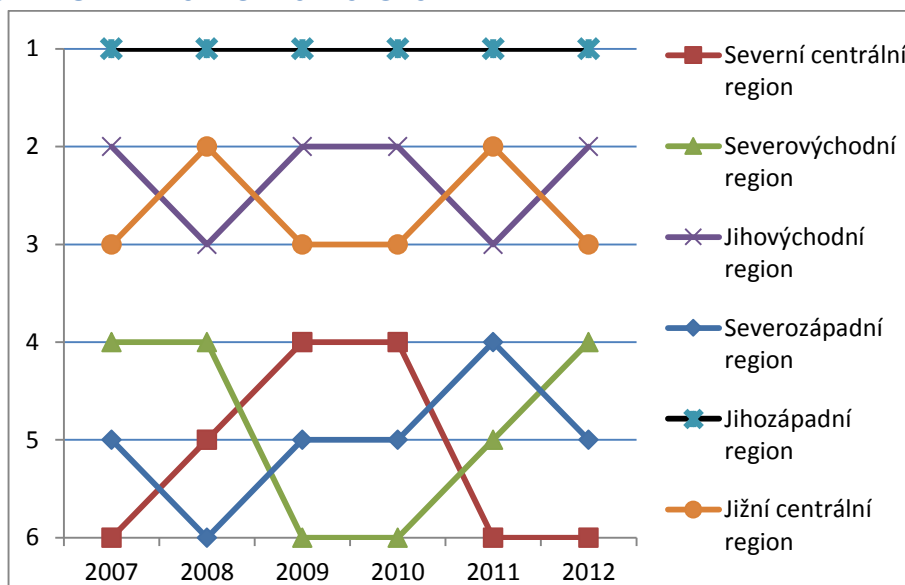
To ale může být způsobeno mnoha faktory, například hospodářskou krizí. Rovněž se jedná o oblasti, které v sobě mají nejméně jeden bohatší region, kde ačkoliv se snížil počet imigrantů z jiných regionů Bulharska, stále jsou to zóny nejčastěji vyhledávané pro imigraci. Tyto regiony ale i tak mají nejvyšší počty obyvatel. Navíc se jedná o údaje pouze za jeden rok, když se podíváme na srovnání oproti roku 2007, vidíme, že za 4 roky se imigrace obyvatel postupně snížila, zatímco HDP stále rostlo. Je proto zapotřebí brát v potaz celý časový úsek, abychom mohli skutečně říci, zda se tyto dvě proměnné

ovlivňují. Toto tvrzení ostatně potvrzuje i výpočet regresní analýzy pro závislost vývoje HDP na vývoji imigrace obyvatel. Pro výpočet je použita tabulka, obsahující údaje za všechny roky v letech 2007–2012. Výpočet prokázal, že mezi proměnnými existuje středně silná přímá závislost vývoje HDP na vývoji imigrace obyvatel (viz Příloha 2).

Pro lepší ilustraci, jak na sobě tyto dvě proměnné závisí, je tabulka změna HDP překreslena do mapy (Obrázek 1), přičemž jednotlivé číselné hodnoty jsou barevně rozlišeny.

Naopak pro vývoj migrace do statistických zón je vytvořen graf, který ukazuje, na jakém místě v nejvyšším počtu imigrantů v rámci Bulharska se v letech 2007 – 2012 zóny pohybovaly.

Obrázek 2: Pořadí statistických zón podle přistěhovalých mezi lety 2007–2012 v rámci Bulharska

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní

Z grafu (Obrázek 2) je patrné, že mezi lety 2007–2012 je nejoblíbenějším regionem pro imigraci Jihozápadní region, tedy např. hlavní město Sofia a Sofijská oblast. Na druhém a třetím místě se střídají Jižní centrální region a Jihovýchodní region, které patří k regionům s vyšší zaměstnaností, jak je vidět i z mapy na obrázku č. 10. O čtvrté., páté., a šesté místo se střídavě dělí Severovýchodní region, Severní centrální region, který od roku 2011 zaznamenává pokles imigrantů, zejména v důsledku nejvyšší nezaměstnanosti (viz mapa na obrázku č. 10. a Severozápadní region).

Příčiny hospodářské a kulturní nerovnosti

Protože se na území Bulharska pospolu vyskytuje několik etnických minorit, křesťanství i islám, které působí na kulturní a pravděpodobně i ekonomickou strukturu státu, bude v následující části uveden souhrn několika událostí z bulharské, potažmo balkánské historie, které objasňují kulturní změny, jakými si Bulharsko prošlo. A sou tedy i důsledkem současné nerovnosti, která se v průběhu historie formovala. Rovněž ukazují, že některá současná krajská města byla důležitými centry již od starověku, hlavně kvůli jejich geograficky výhodné pozici.

Počátky zemědělství

1. Prvobytně pospolný řád (Starší doba kamenná)

Nejstarší známky o osídlení Balkánu pochází z doby sto tisíc let před naším letopočtem. V té době byly přírodní podmínky velmi nepříznivé. Tehdejší klima bylo mrazivé, v horských polohách byl věčný sníh a ledovce. Svahy byly pokryty jehličnatými lesy a roviny byly pokryty vysokou a hustou stepní flórou. Pracovními nástroji tehdejších lidí byl opracovaný kámen, hlavně pazourek. Takovýto kámen měl podobu kyje, nože a později i oštěpu s hrotem z pazourku a škrabadlo. Tehdejší obyvatelé Bulharska znali oheň a živili se sběrem lesních plodin, kořínků a rybolovem.

Osídlení bylo koncentrováno v blízkosti skalních převisů a v jeskyních, kde se ukrývali před predátory a nepřízní počasí. Nejstarší pozůstatky pravěkého člověka byly nalezeny v jeskyni „Bačo Kiro“ u dnešního Drjanovského kláštera. Další naleziště pochází z doby 40 000 – 12 000 let před naším letopočtem. Nachází se v severním Bulharsku, v jeskyni „Temnata Dupka“ (tmavá jáma) u vsi Karlukova na Lukovitsku. V této jeskyni se dokonce našly i rozlámané lidské kosti, které svědčí o lidojedství, což naznačuje nedostatek potravy v dané oblasti. Tato jeskyně dokazuje, že zde žila velká skupina lidí, která žila v kolektivu. Nejednalo se tedy pouze o jeden rod, existovala zde dělba práce, veškerých úlovků a vyrobených zbraní. Lze již tedy hovořit o prvobytně pospolitě společnosti²⁴.

²⁴ BURMOV, A., KOSEV, D., CHRISTOV, CH., Dějiny Bulharska.

Obrázek 3: První osídlení

Zdroj: Google-maps, zpracování vlastní

Z obrázku je patrné, že již první osídlení Bulharska bylo v oblastech, které jsou ve velké blízkosti dnešních center bulharských regionů. Dalo by se tedy říci, že z hlediska osídlení jsou regiony Ruse, Šumen, Vrana, Burgas, Veliko Tarnovo, Loveč a Sofia nejstaršími.

Mladší doba kamenná – neolit (5. – 2. tisíciletí před naším letopočtem)

V tomto období se podnebí začalo přibližovat dnešnímu stavu. Člověk se zdokonaluje a v důsledku toho, začal sestupovat ze skal do údolí, kde začal vytvářet usedlé osady. V jejich blízkosti pěstoval obilí, len a též choval dobytek. Rovněž se začaly objevovat první známky náboženství. Byly zde nalezeny obětní kameny a sošky. Jednalo se hlavně o sošky nahého ženského těla, srovnatelné s Věstonickou venuší nalezenou na našem území. Také začali pohřbívat své mrtvé spolu s amulety, věcmi každodenní potřeby a jídlem, což svědčí o víře v posmrtný život. Největší sídliště bylo nalezeno ve vesnici „Madara“ na Kolarovgradsku a ve vsi „Kremikovci“ na Sofijsku. Rovněž obývané mohyly např. „Kodžadermen“ u Kolorovgradu, nebo mohyla u města Ruse a u vesnice „Karanova“ na

Novozágorsku. Stopy kolových staveb²⁵ byly nalezeny v „Devnenském jezeře“. Tehdejší kmeny, které obývaly území dnešního Bulharska, byly těsně spjaty (dokonce v některých případech i příbuzensky) s kmeny, usazenými na dolním a středním toku Dunaje a v oblasti mezi Dunajem a středním tokem Dněpru. Kultura těchto kmenů se nazývá Tripolská^{26, 27}.

Podle zakreslení na mapě je též patrné, že první lidé spíše obývali severní část dnešního Bulharska. V této etapě ale ještě nemůžeme hovořit o etniku, které má svůj jedinečný jazyk nebo zvyky, náboženství či kulturu. V Mladší a Starší době kamenné je vše teprve v začátcích a dalo by se říct, že lidé žijící v podobných přírodních podmínkách si byli na začátku svého vývoje podobní.

Již od těchto začátků osídlili místa s úrodnou půdou, kde rostlo mnoho plodin ke sběru a žilo mnoho živočichů k lovu. Až později začali na těchto územích sami pěstovat zemědělské plodiny, jak již bylo výše zmíněno. Právě díky opravdu dlouhodobé kultivaci zemědělské půdy a zemědělské tradici je tato oblast úrodná až do dnes a můžeme tak hovořit o nejstarších zemědělských oblastech, které jsou takto využívány i nyní. Srovnáme-li oblasti osídlené v tomto období s oblastmi zaznamenávajícími úbytek obyvatel v současnosti, uvedené v předchozí kapitole, vidíme, že odliv obyvatel je zejména ze severních oblastí vysoký. V těchto oblastech, kromě regionu Loveč, jsou úbytky obyvatel nižší, což by se dalo připisovat právě úrodnosti půdy zde a možnosti obživy v podobě zemědělství. Rovněž této dlouholeté zemědělské tradici, která vyžaduje spjatost obyvatel s půdou, kde hospodaří a žijí, připisují význam při pohledu na region Ruse. V tomto regionu je v současnosti vysoká nezaměstnanost, ale úbytek obyvatel se drží na průměru. Domnívám se proto, že se jedná převážně o obyvatelstvo, které zde již po generace žije na svých „hospodářstvích“ a nechce se jim proto tuto oblast opouštět.

Rozvoj zemědělství a počátky obchodu

Thrákové

V době železné a bronzové žili na území dnešního Bulharska Thrákové. Dodnes však není jasné, odkud toto etnikum pochází. Nejstarší zmínky o nich pochází z 8. – 6. století před naším letopočtem. Jejich hlavním zaměstnáním a obživou bylo zemědělství a chov dobytka. Půdu obdělávali rádlem a kovovou radlicí. Znali již všechny dnešní zemědělské

²⁵ Domy budované na kúlech nad jezery.

²⁶ Podle vsi Tripolje na Ukrajině, kde byla objevena.

²⁷ BURMOV, A., KOSEV, D., CHRISTOV, CH., Dějiny Bulharska.

plodiny, navíc pěstovali i různé druhy ovoce a zeleniny. Ve starověku bylo thrácké obilí a hlavně víno velmi oblíbené. Zřejmě i kvůli tomu později Římané udělali z Thráckého území jednu z obilnic Římské říše. Dobytek chovali zejména v horských oblastech a z jejich mléka uměli vyrobit máslo a sýry. Díky Thrákům se začala psát historie Bulharska jako zemědělsky vyspělého a bohatého území.

Mimo zemědělství měli vyspělou techniku těžby rudy. Ovládali i širokou škálu řemesel, zejména kovářství. Svými precizními zbraněmi byl proslulý rodopský kmen Besů. Rovněž vyráběli kvalitní hudební nástroje, které dokázali výborně ovládat. Thrákové zakládali jak vesnice, tak opevněná města. Jedno z takových měst se nacházelo na „Kazanlaku“ nedaleko přehrady Georgiho Dimitrova. Nazývalo se Sevtopolis podle thráckého panovníka Sevtu. V jejich společnosti existovalo soukromé vlastnictví, společenská rozvrstvenost, tudíž i otrokářský řád. V čele kmenů stáli vojenští náčelníci.

Obrázek 4: Thrácké osídlení

Zdroj: Google-maps, zpracování vlastní

Podle Iliady se jeden z náčelníků, zvaný Rhésos, zúčastnil trojské války na straně Troje. Měl údajně jezdit na dvoukolce okované stříbrem a zlatem. Jeho zbraně se svým

provedením měli vyrovnat zbraním Achaiů²⁸, které v té době patřily k nejdokonalejším. Pravdou ovšem zůstává, že thrácké kmeny mezi sebou bojovaly, loupily a odvlékaly zajatce, které prodávali do otroctví. Taktéž přepadaly i okolní země, aby se zmocnily bohatství a otroků. Thrákové zbožšťovali přírodní síly a představovali si je v lidských podobách. Některé z thráckých bohů uctívali i Řekové.

Jejich jazyk se nedochoval, protože údajně neznali písmo. Proto také vše co o nich je známo pochází ze spisů jiných národů, nejčastěji Řeků. Podle spisů Hérodotových byli Thrákové po Indech nejpočetnějším národem světa. Kolem 5. století před naším letopočtem žilo na Balkánském poloostrově asi 22 kmenů. Na území dnešního Bulharska žili například Tribolové v severozápadním Bulharsku, Myzové v severním Bulharsku, Getové v Dobrudži, Odrigové v rovině podél středního a dolního toku Marice a Besové na horním toku Marice²⁹.

Z obrázku je patrné, že Thrákové kromě severní oblasti Bulharska, která již byla osídlena, osídlili rovněž jižnější část, hlavně tedy území dnešních regionů Plovdiv a Haskovo. Jak se moji respondenti z Plovdivu shodli: „*Plovdivská oblast byla vždy jednou z nejlepších zemědělských oblastí v Bulharsku. Půda je velmi úrodná a s pomocí intenzivního zemědělství a efektivního zavlažování byla radost projíždět krajem. Pamatují si na třešně, višně, jablka, nektarinky, broskve, meruňky, hrozny, melouny, švestky, hrušky a ze zeleniny snad také vše, na co si člověk vzpomene (rajčata, papriky, okurky, zelí). Vše plné chuti ze sluníčka.*“ V roce 2001 se tu například vypěstovalo cca 0,5 mil. tun rajčat³⁰.

Údajně jedno z nejlepších vín Evropy je vyráběno právě z jejich hroznů. Vinná réva se ale též pěstuje v Melniku v Blagoevgradu a Gamzovu ve Vidinu³¹. „*Dřív to byla radost, dnes smutný pohled. Velké plochy leží ladem, ovoce padá ze stromů a nevyplatí se sklízet. Rozdíl mezi tím, co viděli jako děti, a tím co vidí nyní, je obrovský.*“

V roce 2001 byl podíl zemědělské půdy 50%, přičemž orná půda tvořila 30%. Z toho pšenice 25% (3,5 - 4 mil. t.), kukuřice 8% (pokles ze 2 mil. pod 1 mil. t.), slunečnice 7%, vinná réva 2,5%. Růst produkce byl pouze v případě slunečnice. Svoje prvenství si však

²⁸ Severozápadní řecké kmeny, které postupně osidlovaly Balkánský poloostrov.

²⁹ BURMOV, A., KOSEV, D., CHRISTOV, CH., Dějiny Bulharska.

³⁰ REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute.

³¹ tamtéž

stále drží jejich zvláštnost, výroba růžového oleje (Kazanlak ve Stare Zagore) a též pěstování tabáku³².

Rozkvět obchodu a kultury

2. Otrokářský řád – Řecká kolonizace thráckého pobřeží Černého moře.

V 8. století před naším letopočtem Řekové začali vytvářet kolonie na thráckém pobřeží. Nejdříve sloužily jako tranzitní střediska při obchodování s otroky, později z nich však začala vznikat kamenná města. Mezi nejvýznamnější patřila města: Apolonia (dnešní Sozopol), Odesos (Varna), Mesembrija (Nesebar), Anchialo (Pomorie) a Dionysopolis (Balčik)³³.

Tyto oblasti se i v současné době těší veliké návštěvnosti, jedná se totiž o hlavní letoviska, kam ročně proudí zástupy turistů zejména z Ruska a Čech. Ačkoliv je pravda, že v současné době tento trend v Čechách upadá a Češi preferují spíše návštěvu exotičtějších oblastí jako je Egypt nebo Turecko, které jsou jim nabízena za stejnou cenu a s podstatně lepším servisem v hotelových rezortech. Výše zmiňované oblasti jsou, nebo byly, populární zejména kvůli architektonickým pozůstatkům řecké a římské kultury ve městech. Některé římské a řecké hlavní cesty existují až do současnosti. Pouze jsou modernější i rozsáhlejší než byly v minulosti.

Ačkoli se Thrákové silně bránili Řekům, neubránili se vlivu jejich kultury. Už kvůli obchodu s nimi. Ke konci 6. století před naším letopočtem vznikl první thrácký stát. Byl založen kmenem Odrigů, přesněji odrigskou šlechtou. Již počátkem 5. století si odrigský panovník Teres podrobil všechny okolní kmeny. Jeho stát se tak rozprostírá od Černého moře až k Dardanelám. Na vrcholu byl thrácký stát až za jeho nástupce Sitalka. Ten připojil k odrigskému státu mnoho dalších thráckých kmenů. Nový stát se rozprostíral od Dunaje k Egejskému moři a od řeky Strumy k Černému moři, tedy ještě na o něco větším území, než které má dnešní Bulharsko. O jeho přátelství se ucházely i největší řecké státy Athény a Sparta. Sitalk se nakonec rozhodl zúčastnit peloponéské války na straně Sparty. To byl však začátek thráckého konce. Stát z jedné strany oslabovaly neustálé útoky Athén a z druhé strany nově připojené kmeny, které mnohdy nebyly natolik vyspělé, jako Odrigové, a zároveň se snažily získat zpět samostatnost a volnost.

³² REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute.

³³ tamtéž

Během vlády Filipa II. Makedonského byli násilím podrobena řecká Makedonie a patřili pod ní i za vlády Alexandra Velikého. V thráckém státě tak vznikaly makedonské kolonie, které se staly středisky Helénské kultury a otrokářské civilizace. Nejdůležitějšími z nich byli: Filippopolis (Plovdiv) a Kobyle (u dnešního Jambolu).

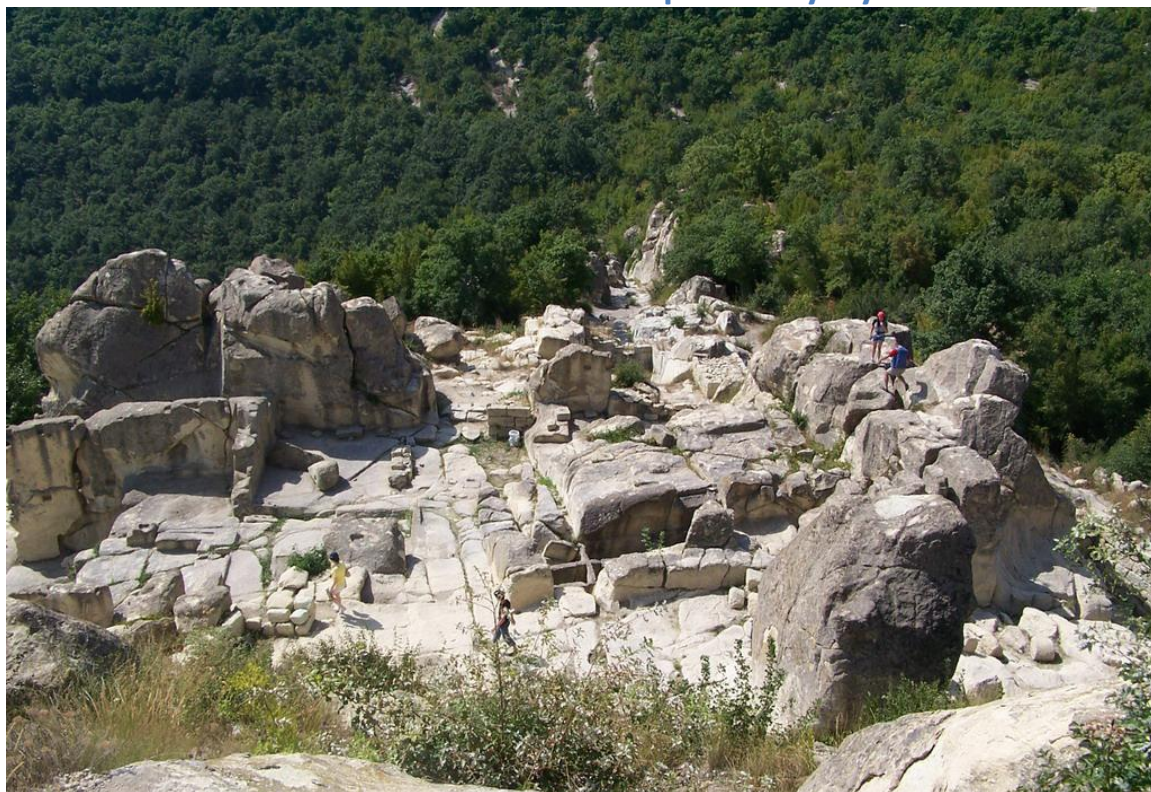
Ve 2. století našeho letopočtu zasadili thráckým kmenům další ránu Římané. Makedonie je již římskou provincií a Thrákie má být další na řadě. V roce 73. našeho letopočtu dobývá hlavní město Odrigů Uskudamy (nyní Drinopol) a přinutí odrigského krále stát se vazalem. V roce 46. našeho letopočtu jsou již Thrákové zcela podrobena Římu. Vzniká tak římská provincie Thrákie (na jih od staré planiny) a Moesie (na sever od Staré planiny a k Dunaji). Moesie se dělila na horní (na západ od řeky Cibry) a dolní (na východ od řeky Cibry). Římané osídlovali a velebili již vzniklá města, nebo zakládali města nová na obchodních či vojenských cestách. Většinou se tato města nacházela na břehu Dunaje. Všechna města byla propojená soustavou dobře udržovaných silnic a mostů. Obyvatelstvo bylo v té době různorodé. Aristokracii tvořili zejména Římané či další občané ze všech částí Římské říše. Potom zde žili také otroci či thráčtí rolníci a malá část zbylého Řeckého obyvatelstva. Většina Thráků byla ovšem pro svoji vzpurnost zavlčena do Říma, kde sloužili jako otroci. Hlavně na polích, v kovářských dílnách a na nakonec i pro zábavu v gladiátorské aréně. V této době také v Bulharsku vznikalo mnoho divadel, koloseí pro cirkus i gladiátorské hry, několik svatyní či chrámů, lázní a fór. Mnoho staveb se také rozšiřovalo či od základu přestavovalo³⁴.

Jednou z takovýchto přebudovaných staveb je palác na hoře Perperikon s Dionýsovou svatyní obsahující vyhlášenou věštírnu. Údajně se svým významem vyrovnala Delfské věštírně. Dokonce sám Alexandr Veliký si tu měl nechat věštit před svým tažením na východ. Tento komplex byl však vybudován již Thráky jako královský palác, s obětním oltářem, věštírnou a městem v okolí paláce. Dodnes se uchovaly ruiny paláce a svatyně. Jako kultovní místo to tu ale zřejmě podle archeologických nálezů lidé využívali již ve zmiňovaném neolitu³⁵.

³⁴ BURMOV, A., KOSEV, D., CHRISTOV, CH., Dějiny Bulharska.

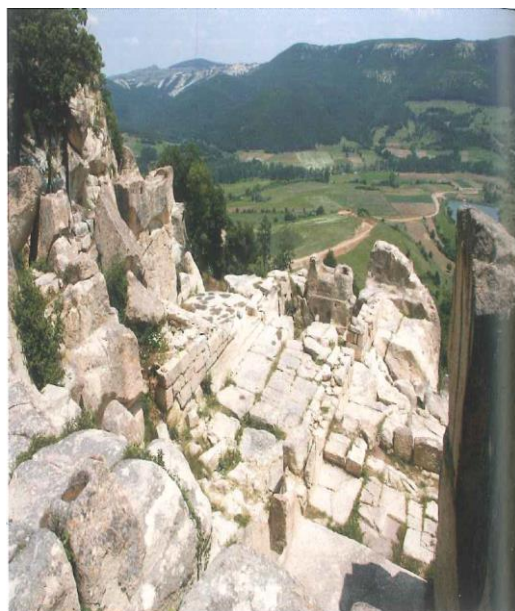
³⁵ ŠIKRHA, L., ŠIKRHA, J., Bulharsko plné požitků: jedeme na jižní pobřeží, k hrobu Orfeovu, do svatého města Perperikon a na mys Kaliakra: cestopisný průvodce.

Obrázek 5: Pohled na palác z výšky

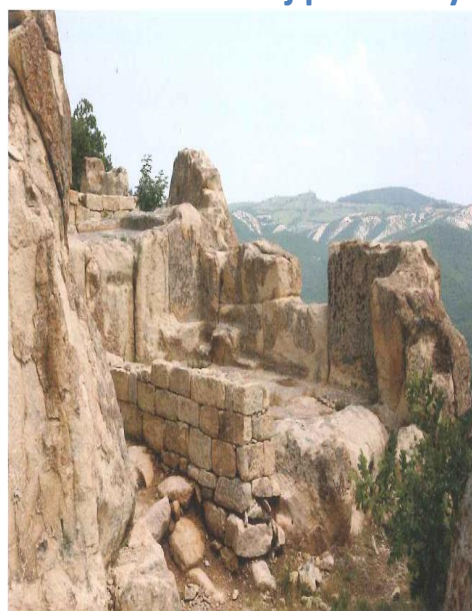

Zdroj: ŠIKRHA, L., ŠIKRHA, J., Bulharsko plné požitků.

Obrázek 6: Trůnní sál

Obrázek 7: Pokoj princezny

Zdroj: ŠIKRHA, L., ŠIKRHA, J., Bulharsko plné požitků.

Obrázek 8: Hrobky (vypleněny již ve středověku)

Zdroj: ŠIKRHA, L., ŠIKRHA, J., Bulharsko plné požitků.

Respondenti z Plovdivu, dávného Filippopolis, též hovoří o památkách pocházejících z této doby. Hovoří o historických památkách, které jsou v centru města Plovdiv četné a jsou na ně patřičně hrdí. Je zde jedinečný funkční amfiteátr, pocházející z 2. století našeho letopočtu, původně pro 6 000 diváků. Dnes se sem vejde cca 3 000 diváků. Dále antické divadlo Odeon, které se už léta rekonstruuje a řada dalších významných památek a domů. Protože je kraj bohatý na minerální prameny, mají zde menší lázně (bani), kterých bývalo ještě koncem 70. let 20. století poměrně hodně. Měly kouzelnou atmosféru a byly usazeny do nádherné přírody. Dnes ale většina z nich buď zcela zanikla, nebo je v žalostném stavu a již neslouží svému původnímu účelu.

Příchod slovanských kmenů

Po rozpadu Římské říše se balkánské provincie staly součástí Východořímské Byzantské říše. Slované se v Bulharsku začínají usazovat za byzantského císaře Zenona v roce 482 našeho letopočtu na území Sofijské kotliny. V 6. století se spojují s kmenem Avarů, aby byli silnější při útocích na byzantská města. Slované podle svědectví Prokopiova netvořili politické jednotky, nýbrž žili rozdrobeni na kmeny. Ačkoliv se všechna jména bulharských kmenů nedochovala, je nám znám kmen Severjanů, kteří žili na severu Bulharska. V téže době pronikal do Bulharska kmen Bulharů, divokých kočovníků turkotatarského původu. Jedna jejich část, vedená Asparuchem, vtrhla do severní Dobrudže a zřídila si tam první opevněné tábořiště. Později se jejich tábořiště posouvala dále na jih až k dnešní Varně. Kolem roku 679 se připojilo sedm slovanských

kmenů mezi Dunajem a Balkánem k Asparuchovi. Jako pěchota mu pomáhaly v bojích. Tak se Slované stávali závislí na Bulharech, ačkoliv slovanským kmenům stále vládli jejich knížata. Bulharský chán tak nechal zřídit opevněné ležení Pliska, severovýchodně od Šumna. V tomto polovojském státě měli Bulhaři převahu, ale jinak na celém Balkánu byla jednoznačná převaha Slovanů. Turkotatarští Bulhaři se mezi početnějším slovanským národem poslovanštili a později zcela zanikli. Budoucím generacím po nich zůstalo už jen jméno. Ještě několik Asparuchových nástupců vedlo války s Byzantskou říší a za tu dobu si Bulharská říše podrobila velké území daleko na západ až za Moravu a Srěm. Až král Omortag v 9. století sjednal s Byzantskou říší mír, čímž Bulhaři získali značné území při řece Marici. Rovněž se postaral o obranu země, když vybudoval hradiště a tvrze.

Význam Slovanů v Bulharské říši již silně vzrostl a podmaňoval si nepozorovaně nesčetnou vládnoucí vrstvu. Projevilo se to dokonce i na slovanských jménech v knížecí rodině. Panovník Boris (852–888) udržoval přátelské styky jak s Franckou tak Byzantskou říší a rozhodl se přijmout křest, čímž se Bulharsko přihlásilo k duchovnímu vedení byzantské říše a roku 865 vstoupilo mezi křesťanské státy. Boris se staral o řádné vybudování církevní správy, proto také nechal arcibiskupa, aby se usadil ve stejném městě jako on, tedy v Přešlavi. Přijetím křesťanství pozbývaly významu společenské i právní rozdíly mezi Bulhary a Slovany. Když byli po Metodějově smrti jeho žáci vyhnáni z Moravy, většina se jich usadila právě v Bulharsku. Tito učenci s sebou přinesli slovanské knihy, zavedli slovanskou bohoslužbu (oproti původní řecké) a začali pěstovat slovanské písemnictví. Jejich působení zásadně přispělo k přeměně Bulharska ve slovanský stát. Největší rozkvět ale Bulharsko zažívá až za vlády třetího Borisova syna Symeona (893 – 927). S pomocí Pečeněhů odrazil nájezdy Maďarů a vytlačil Byzantskou říši až téměř k Soluni. Protože se již cítil Slovanem, vydatně podporoval písemnictví. Těžké písmo glagolské bylo nahrazeno kyrilským užívaným i při dvoře. Počalo se rozvíjet také křesťanské umění především podle vzorů byzantských. Roku 920 Symeon přijal titul císaře a samovládce Bulharů a Rhomaiů (Řeků), čímž dal výraz naprosté rovnoprávnosti Bulharska s Byzantskou říší. Rovněž povýšil arcibiskupa přešlavského na patriarchu a osamostatnil tak bulharskou církev. Za vlády jeho syna Petra se postavení bulharské říše rychle zhoršovalo. Díky sňatku s byzantskou princeznou Marií se dostává Bulharsko opět do vleku byzantské politiky. V oslabeném Bulharsku se začaly objevovat náboženské

nepokoje, v jejichž důsledku začalo nabývat na významu náboženské hnutí bogomilské.³⁶ Proto možná nejen kvůli nově vzniklému vyznání se začaly objevovat i četná povstání. Později se zhoršily i styky byzantsko-bulharské a byzantský císař za pomoci ruského knížete Svjatoslava napadl roku 968 Bulharsko ze dvou stran. Tak pomalu nastával rozvrat bulharské říše. Petrův syn a nástupce Boris jen těžko odolával novým ruským výpravám, v jednu chvíli dokonce padl do ruského zajetí, ze kterého byl vysvobozen byzantským císařem Janem Cimiskem. Tím se však Bulharsko dostalo do úplné byzantské závislosti. Připojili si východní Bulharsko, zbavili jej patriarchátu a církevně ho podřídili cařihradskému patriarchovi. Pouze západní část Bulharska si udržela samostatnost. Vládcové z rodu Nikolovců přijali císařskou hodnost a prohlásili ve Srédcí nového patriarchu. Jejich sídlem byla nejdříve Prespa, později Ohrid u Ohridského jezera na území dnešní Makedonie. Nakonec však i tato říše byla roku 1018 dobита byzantským císařem Basileosem II. („Bulharobijcem“)³⁷.

Toto období bylo jedním z prvních zásadnějších období, co se přílivu etnik a tedy kulturního promísení týče. V té době na území dnešního Bulharska žije několik různých etnik. Většinu mají Slované, poslovanštění Bulhaři, thrácká menšina, částečně dnešní Makedonci, obyvatelé západořímské říše a také část Maďarů, kteří sice byli vytlačeni, ale jednalo spíše jen o vytlačení vojska. Někteří si tam zakládali nové domovy v úrodné půdě a nechtěli se tohoto území vzdát.

Byzantská nadvláda

Všechny skutečnosti popsané v předchozích odstavcích vedly k byzantské nadvládě v Bulharsku. Basileos II. ponechal Bulharům církevní samostatnost, takže ohridskému arcibiskupovi podléhalo 30 slovanských biskupství. Později byl však arcibiskupský stolec obsazován Řeky, kteří vydírali lid velkými dávkami. Většina slovanských pokusů o povstání v západních oblastech bývalého Bulharska ztroskotaly a měly za následek ještě větší útisk. Národ připravený o svou samostatnost upadl jak hmotně, tak i duševně. Staré literární tradice pěstovali už jen někteří slovanští mniši v kláštřích na svaté hoře Athosské. Pustošivé vpády kočovníků ze Zadunají (Pečeněhové, Uzové a Kumáni) ničily území a usazování mongolských hord porušovalo slovanskou národní osobitost. V roce

³⁶ Zakladatele bogomilství je kněz Bogomil, který žil za cara Petra. Jeho stoupenci se považovali za jediné pravé následovníky Kristovy, zavrhovali vše, co nebylo Písmem doloženo (mši, svátosti, očištec, církevní zřízení), zároveň však považovali za ďábelské dílo všechna světská zřízení (stát, úřady i soudy).

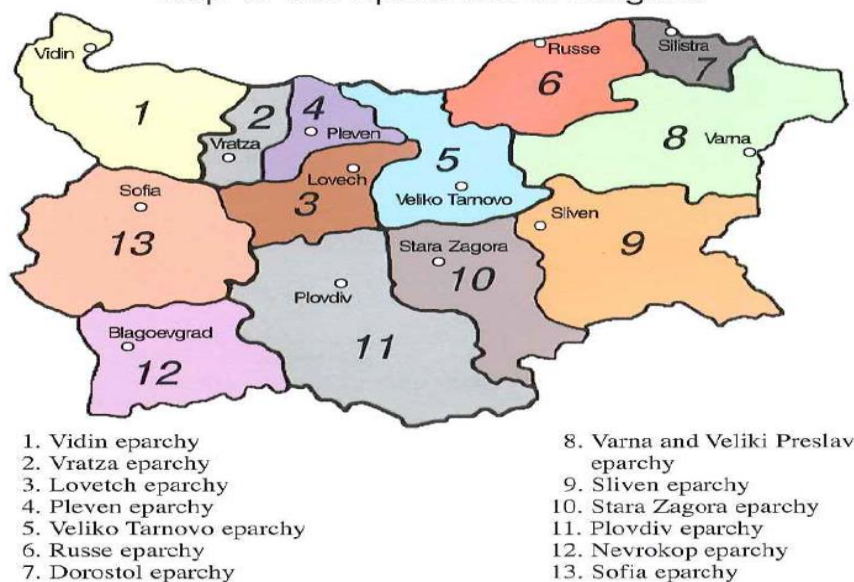
³⁷ KEPRT, J., Encyklopedie československé mládeže pro školu a dům.

1180 klesla moc Byzantské říše a stát se rozdrobil na několik panství, kde jednotliví velmožové vládli téměř samostatně. V srbské oblasti vládl Štěpán Nemanja a Normané se dočasně zmocnili Drače a Soluně. Také severní Bulharsko využilo příležitosti, v čele s bratry z rodu Asěnovců roku 1186 obnovili Bulharský stát, s hlavním městem Trnovo a prohlásili se za vládcy Bulharů a Řeků. Jejich nástupce car Kalojan hledal podporu u římské církve a papež mu přiznal královský titul. V témže roce (1204) účastníci čtvrté křížové výpravy zaútočili na Cařihrad a rozdělili si evropskou část byzantské říše na několik katolických států. Kalojan využil thrácké nespokojenosti s novými latinskými vládci a zmocnil se Thrakie. Říši srovnatelnou se slavnými dobami Symeonovými, vytvořil až bulharský car Jan II. Asěn (1218 – 1241). K jeho říši patřila značná část Thrakie s Drinopolí, Makedonie bez Soluně a severní Albánie. Spojením s maloasijskými vládci byzantské říše dosáhl obnovení Bulharského patriarchátu, čímž se Bulhaři opět otevřeně přihlásili k východní církvi³⁸.

Důsledky toho jsou patrné i ve většinové pravoslavné církvi, která má v současnosti rozděleno Bulharsko na následujících provinciích, chápaných jako diecéze³⁹.

Obrázek 9: Obrázek 8 -Bulharské diecéze (27)

Map of the Eparchies in Bulgaria

Zdroj: Tomorrow, Art., The Monasteries in Bulgaria Guide.

³⁸ KEPRT, J., Encyklopedie československé mládeže pro školu a dům.

³⁹ Tomorrow, Art., The Monasteries in Bulgaria Guide.

Takto obnovená říše však již nebyla státem národnostně jednotným, jak tomu dříve bývalo. V Thrakii, Makedonii i na černomořském pobřeží měli značný vliv Řekové. Na severu ve svazích hor žili Valaši (v Dobrudži) a porůznu v ostatních oblastech žili turkotatarští Pečeněhové, Uzi i Kumáni. Šlechtě se podle starých zvyků říkalo Boljaři a lid se dělil na svobodný a nesvobodný. Krom Trnova, kde vyrostlo několik královských paláců, si udrželo význam také město Srědec, kterému se začalo ve 14. století říkat Sofia. Lid se živil hlavně rolnictvím a chovem dobytka. Pravoslavná církev měla stále silného protivníka v bogomilech, k nimž se hlásilo obyvatelstvo zvláště na západě. Rovněž Albánci a Srbové měli svou menšinu na území dnešního Bulharska.

Po smrti Asěnově se také Bulharsko roztrhlo na dvě vzájemně zneprátelené državy. Západní část tak patřila pod Uherského krále Štěpána. Původnímu vladaři Jakubu Svetislavovi však ponechal značnou moc. Trnovský (východobulharský) vládce car Konstantin neustále čelil útokům Tatarů a byzantského císaře. Nakonec při vzpourách přišel o život a zemi zachvátil boj o trůn. Koncem 13. století se dokonce část východobulharského království dostává do tatarské nadvlády. Kromě toho bylo Bulharsko roztrženo i novými náboženskými směry, zvláště pak z Athosu šířeným náboženským hloubáním, zvaným hesychasmus⁴⁰, které se s oblibou ujímalo mezi utlačovanými venkovany. Naděje v klidnější časy nastala až za vlády Jana Alexandra (1331 – 1371), spřízněného s byzantským dvorem i se srbským králem Štěpánem Dušanem. Naděje však zhasínají s útoky Turků na Thrakii⁴¹.

V téhle době Bulharsko zažívá své období temna, kdy jedna vláda střídá druhou. Území je rozdrobeno na několik menších částí. Útlum zaznamenává také kultura, jak již tomu v dobách nepokojů a válek bývá. Sociální nerovnosti se ještě více prohlubují, dříve prosperující oblasti z hlediska zemědělství či obchodu upadají. Celé Bulharsko vypadá, že se mu již ani nemůže povést opět povstat, a že kvůli velké etnické odlišnosti nemůže vzniknout znovu alespoň zdánlivě jednotný stát. Od 14. století patří Bulharsko pod Osmanskou správu, která trvá až do konce 19. století. Tato práce se touto etapou bude více zabývat v kapitole **Etnické skupiny v Bulharsku** a kapitole **Politika**.

⁴⁰ Náboženský směr mystického rázu, hledající duševní klid v nadpřirozeném splynutí s Bohem.

⁴¹ KEPRT, J., Encyklopedie československé mládeže pro školu a dům.

Balkánské války

V roce 1912 Bulharsko spolu s Řeckem, Srbskem a Černou horou vstupuje do první balkánské války proti Osmanům a rozdělují si jeho evropská území. Bulharské vojsko se dostává až do Odrinu (dnešní Edirne v Turecku) a jen o pár hodin je předběhnuto Řeckem v dobývání Soluně. Protože Bulhaři získali značnou část Makedonie a Srbové odmítli vydat „nesporné pásmo“ též v Makedoni, vydává Ferdinand I. v červnu roku 1913 rozkaz k útoku na srbské pozice. Tímto rozkazem se rozpoutává druhá balkánská válka, která má již pro Bulhary katastrofální následky. Osmanská říše musela postoupit Odrin a Rumunsko si vynutilo předání Jižní Dobrudže⁴². Dochází tak k dalšímu propletení národů, tentokrát Bulharů se Srby a Rumuny.

První světová válka, druhá světová válka a poválečné období

Rok po balkánských válkách propuká 1. Světová válka. Ačkoliv si Bulharsko zpočátku snaží udržet neutralitu, na podzim roku 1915 také vstupuje do války na straně Trojspolku⁴³. Využívá to k vyhlášení války Srbsku s cílem zvrátit výsledky druhé balkánské války. První světová válka však pro Bulharsko opět končí špatně. Kvůli Řecko-Turecké válce, v důsledku přesídlování maloasijských Řeků, přichází o přislíbený přístup k Egejskému moři.

Po 1. Světové válce car Ferdinand I. abdikoval a na trůn usedl jeho syn Boris III. Za jeho vlády opět vypukne světová válka. Z důvodů tíživé ekonomické situace se rozhodne zachovat si neutralitu. To mu však vydrží jen do roku 1941, kdy vstupuje do války na straně nacistického Německa. V roce 1944 dochází ke zvratu, když do Bulharska přijíždí Rudá armáda a tak se konce 2 Světové války účastní na straně spojenců. Vstup Rudé armády na Bulharské území však nezůstal bez následků. V roce 1946 Bulharsko referendem ruší carství a stává se lidovou republikou⁴⁴.

Od roku 1944 do roku 1989 má Bulharsko vládu jedné (komunistické) strany, podobně jak tomu bylo v Československé republice. Stejně tak patřilo do východního bloku, bylo plně loajální Sovětskému svazu. I zde režim vládl velmi tvrdou rukou⁴⁵. V roce 1989

⁴² RYCHLÍK, J., a kol., *Dějiny Bulharska*.

⁴³ Rakousko-Uhersko, Německo, Itálie.

⁴⁴ RYCHLÍK, J., a kol., *Dějiny Bulharska*.

⁴⁵ tamtéž

dochází k pádu železné opony a Bulharsko rovněž prochází procesem dekomunizace. V roce 2004 vstupuje do NATO a roku 2007 se stává členským státem Evropské unie⁴⁶.

Současné Bulharsko

Realie

Současná Bulharská republika se rozkládá na 110.993 km² a je rozdělena do 28 oblastí a 264 obcí. Těchto 28 oblastí řídí oblastní administrace. Jejich vedoucí („oblasten upravitel“) jmenuje do funkcí vláda, nejsou tudíž voleni přímo. Orgánem místní samosprávy v obcích je obecní rada ("obštinski savet") a její členové jsou voleni na čtyři roky. Výkonnou moc v obci zajišťuje starosta („kmet“), jenž je také volen na čtyři roky⁴⁷. Oproti České republice spočívá hlavní rozdíl v tom, kdo dané zástupce volí. V Čechách si takovéto zástupce volíme sami, zatímco zde jsou určeni státem, což je bujnou půdou pro korupci a klientelismus. To vede k ovládnutí celé oblasti jednou rodinou, což se až nápadně podobá mafii.

Národnostní složení Bulharska se skládá z Bulharů 85,1 %, Turků 9,1 %, Romů 4,2 %, Arménů, Židů, Vlachů, Řeků a Rusů 2 %. Náboženské složení Bulharska je následovné: pravoslavní 75,9 %, muslimové 9,4 %, protestanti 1,1 %, katolíci 0,8 %. V této části samozřejmě chybí ještě další etnikum v Bulharsku, a sice Pomáci. Jak už ale bylo výše zmíněno, při sčítání lidu není uváděna kolonka Pomák, a tak se většina píše do kolonky Bulhar a do kolonky náboženství uvedou muslim. Pokud bychom předpokládali, že oba údaje jsou nepovinné, jako v České republice, lze podle již výše zmíněných poznatků, že zaškrtnou pouze kolonku muslim.

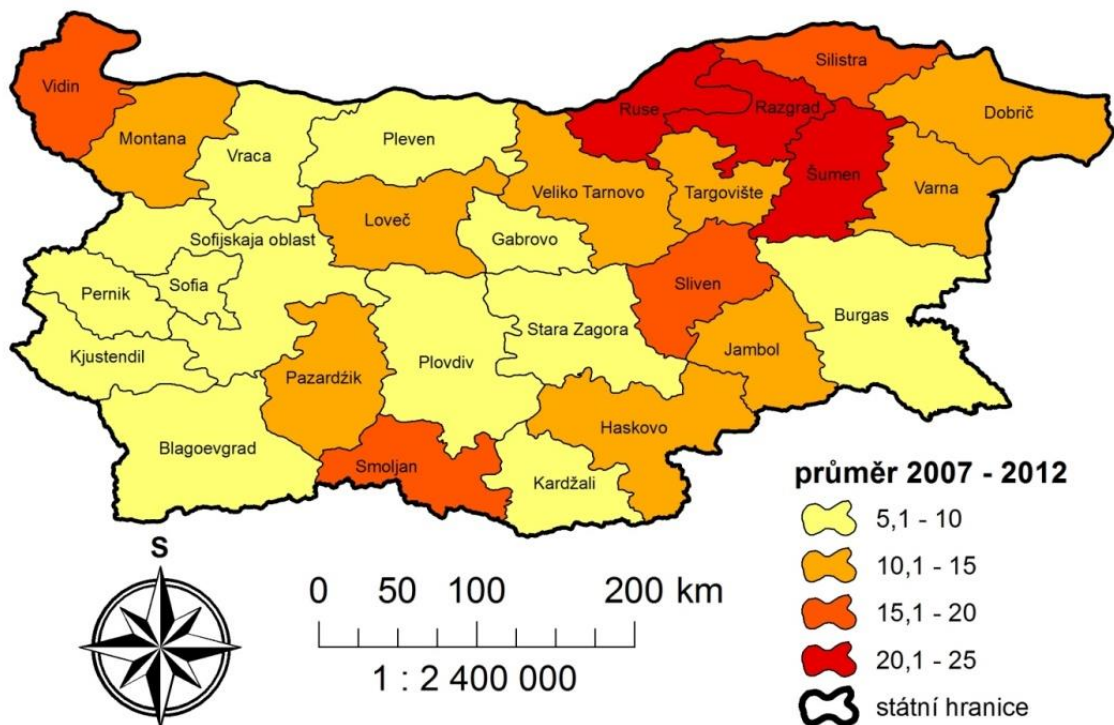
Co se týče různých odvětví, Bulharsko si drží velmi dobrou pozici v oblasti energetiky a je poměrně soběstačné. Má totiž 2 vlastní jaderné elektrárny. První se nachází v Kozloduji v regionu Vraca, která prošla rozsáhlou modernizací a je jednou z nejbezpečnějších jaderných elektráren. Druhá elektrárna je v Belene v regionu Pleven. Jejich produkcí se podílí z 50 % na celkové produkci elektrické energie. Další je tepelná elektrárna na bázi lignitu v regionu Stará Zagora, která se podílí z 30 % na celkové produkci⁴⁸.

⁴⁶ Ministerstvo zahraničních věcí.

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute.

Obrázek 10: Průměrná nezaměstnanost mezi lety 2007 a 2012 v Bulharsku

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní.

Jak vyplývá z mapy na Obrázku 10 – průměrná nezaměstnanost, tyto oblasti patří mezi ty s nejnižší nezaměstnaností v Bulharsku. Což by mohlo být zapříčiněno právě množstvím zaměstnanců, které zaměstnávají tyto elektrárny, případně na ně navazující odvětví.

Z hlediska zemědělství si také nestojí špatně. Úrodná Hornotrácká nížina využívaná od starověku tvoří osu hospodářského života a zároveň tedy z toho plynoucí hlavní tah jak vnitrostátní, tak mezinárodní přepravy zboží a osob. Zemědělské půdy je v Bulharsku 50 %, přičemž podíl orné půdy se pohybuje na 30 %, které se dále dělí na podíl pšenice 25 % (3,5 - 4 mil. t.), kukuřice 8 % (pokles z 2 mil. pod 1 mil. t.), slunečnice 7 %, vinná réva 2,5 % . V současné době růst produkce zaznamenává pouze pěstování slunečnice⁴⁹. Což je na první pohled při projíždění kopcovitou žlutě skvoucí krajinou patrné. Každý dotazovaný respondent tvrdil, že Bulharsko je hlavně zemědělskou zemí s dlouholetou tradicí, tudíž v zemědělství spočívá jeho hlavní výhoda.

⁴⁹ BIČÍK, I., a kol., Regionální zeměpis světadílů.

Centra intenzivně zemědělsky využívané nížiny (s pěstováním ovoce, zeleniny a tabáku) s velkými plochami skleníků nalezneme v Plovdivu a Staré Zagore⁵⁰. Důležité je také nevynechat pěstování růží v Kazanlaku v regionu Stara Zagora, ze kterých se poté vyrábí vyhlášený růžový olej, růžová voda či růžový parfém, který se: „*již po několik desetiletí prodává v originální dřevěné dózičce, zdobené typickými národními motivy,*“ jak někteří respondenti poznamenali.

Burgas je typickým dovozním přístavem s rafinerií ropy. Dopravně i službami zajišťuje rekreační funkce jižní části bulharského černomořského pobřeží. Též nelze vynechat přístav Varna se strojírenským a chemickým průmyslem. Celé toto pobřeží velice získalo investicemi do rekreačních objektů a zařízení služeb, intenzivně budovaných v letech 1970 – 1985⁵¹.

Smutné ovšem je, že v současné době kromě nově vybudovaných hotelových resortů vidíme i řadu staveb vybudovaných v 80. letech, na nichž se již značně podepsal zub času a zřejmě nikdo nezamýšlí budovy rekonstruovat. To je hlavně způsobeno nízkým kapitálem majitelů takovýchto zařízení, kterým ubírají klientelu nově postavené resorty, často ve vlastnictví velkých zahraničních firem.

Oproti tomu Sofia leží na transevropském dopravním tahu. Sofijská kotlina je nejvýznamnější aglomerací země (viz. Obr. 11 a 12), jež má ve svém okolí krásné hory a málo narušené zázemí. I přes to však soustřeďuje až 25 % průmyslové výroby. Sever je tvořen Podunajskou nížinou a severním podhůřím Staré planiny. Zemědělství je zde zaměřeno především na obilnářství a chov ovcí⁵².

Všechny výše zmíněné údaje nabádají k pohlížení na Bulharsko jako na zemi, která je bohatá na zemědělské plodiny, je poměrně soběstačná ve výrobě elektřiny, má jisté zásoby nerostných surovin a bujný cestovní ruch. Má tedy potenciál být prosperující bohatou zemí, ve které se jejím obyvatelům dobře žije.

Pravdou ale je, že obyvatel v Bulharsku stále více ubývá a nezaměstnanost v jednotlivých krajích se mezi lety 2007 až 2012 strmě zvýšila. Toto tvrzení deklarují následující tabulky.

⁵⁰ BIČÍK, I., a kol., Regionální zeměpis světadílů.

⁵¹ tamtéž

⁵² tamtéž

Tabulka 4: Počet obyvatel mezi lety 2007 a 2012

Oblast	počet obyvatel 2007	počet obyvatel 2012	změna absolutní	změna [%]
Blagoevgrad	329 309	320 160	-9 149	-2,78
Burgas	420 095	414 154	-5 941	-1,41
Dobrič	203 138	186 445	-16 693	-8,22
Gabrovo	133 218	119 971	-13 247	-9,94
Haskovo	261 726	241 676	-20 050	-7,66
Kardžali	156 652	151 340	-5 312	-3,39
Kjustendil	149 187	132 813	-16 374	-10,98
Loveč	155 468	137 718	-17 750	-11,42
Montana	161 161	143 662	-17 499	-10,86
Pazardžik	294 086	271 721	-22 365	-7,60
Pernik	138 773	130 240	-8 533	-6,15
Pleven	297 928	262 969	-34 959	-11,73
Plovdiv	705 121	678 860	-26 261	-3,72
Razgrad	136 062	122 166	-13 896	-10,21
Ruse	253 008	231 580	-21 428	-8,47
Šumen	196 559	178 814	-17 745	-9,03
Silistra	130 898	117 214	-13 684	-10,45
Sliven	207 786	195 345	-12 441	-5,99
Smoljan	128 200	118 751	-9 449	-7,37
Sofia	1 240 788	1 302 316	61 528	4,96
Sofijskaja oblast	256 511	243 254	-13 257	-5,17
Stara Zagora	355 626	329 832	-25 794	-7,25
Targovište	132 771	118 786	-13 985	-10,53
Varna	459 613	473 415	13 802	3,00
Veliko Tarnovo	278 764	253 580	-25 184	-9,03
Vidin	112 604	97 546	-15 058	-13,37
Vraca	202 711	181 574	-21 137	-10,43
Jambol	142 475	128 650	-13 825	-9,70

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní.

V Tabulce číslo 4 vidíme, že se počet obyvatel snížil ve všech krajích, mimo hlavního města a Varny, která má zisky jak z cestovního ruchu, tak ze strojírenství a chemického průmyslu.

V Tabulce číslo 5 naopak vidíme nárůst nezaměstnanosti téměř ve všech krajích Bulharska, mimo Razgrad, Ruse a Vracu. To ovšem nemusí svědčit o rapidním zhoršení stavu v Bulharsku, protože ve většině zemí Evropské unie byl také v tomto období zaznamenán růst nezaměstnanosti. Pro lepší vypovídající hodnotu byla vytvořena kolonka s průměrnou nezaměstnaností za roky 2007 – 2012, aby bylo možné porovnat, zda se regiony v roce 2012 stále pohybovali kolem svého průměru, či zde byl zaznamenán rapidní nárůst, jako je tomu např. ve Smoljanu či Pazardžiku. Největší nezaměstnanost má Razgrad, Ruse a Šumen.

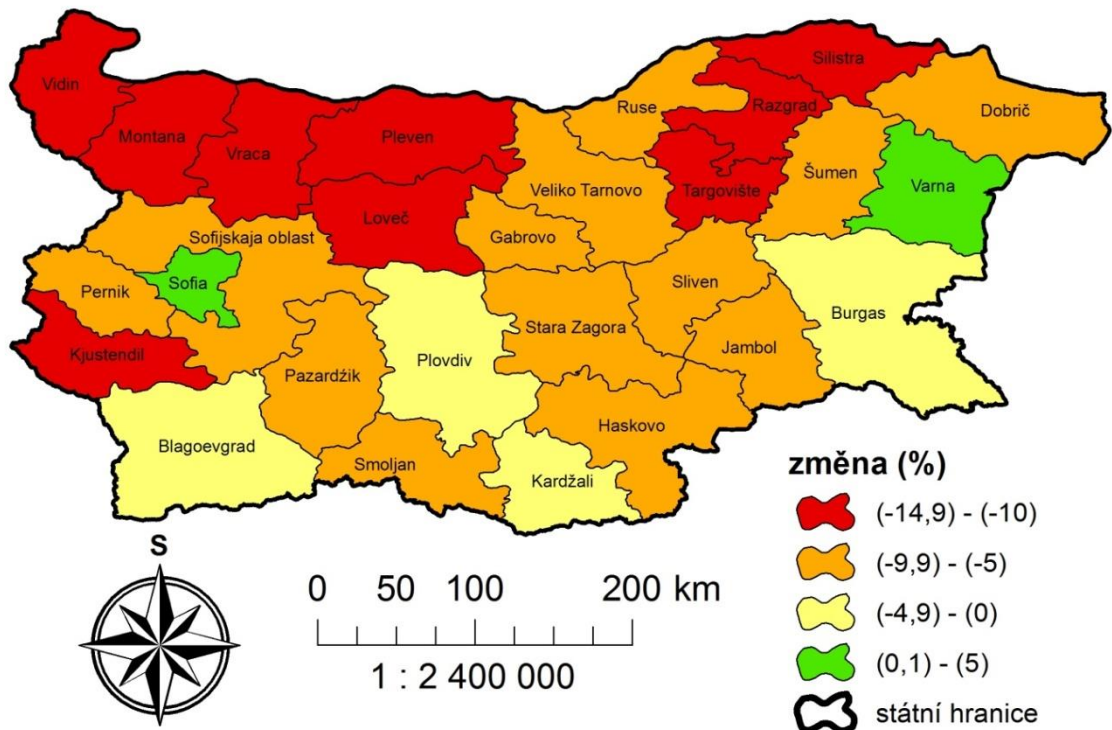
Tabulka 5: Nezaměstnanost mezi lety 2007-2012

Oblast	Nezaměstnanost 2007 [%]	Nezaměstnanost 2012 [%]	Průměrná nezam. 07-12 [%]
Blagoevgrad	2,3	10,4	6,4
Burgas	4,1	11,5	7,8
Dobrič	13,4	15,4	14,4
Gabrovo	1,2	9,6	5,4
Haskovo	9,2	14,9	12,1
Kardžali	2,3	9,0	5,7
Kjustendil	4,7	14,2	9,5
Loveč	7,6	13,4	10,5
Montana	10,9	14,9	12,9
Pazardžik	5,4	18,3	11,9
Pernik	8,5	9,9	9,2
Pleven	6,2	10,3	8,3
Plovdiv	3,1	11,2	7,2
Razgrad	23,5	21,4	22,5
Ruse	23,5	21,4	22,5
Šumen	17,1	26,6	21,9
Silistra	15,2	16,0	15,6
Sliven	12,2	19,4	15,8
Smoljan	13,9	21,9	17,9
Sofia	3,6	7,3	5,5
Sofijskaja oblast	5,4	6,4	5,9
Stara Zagora	5,7	7,1	6,4
Targovište	12,1	15,6	13,9
Varna	6,8	16,4	11,6
Veliko Tarnovo	6,5	13,8	10,2
Vidin	13,4	17,4	15,4
Vraca	10,0	9,4	9,7
Jambol	7,2	14,9	11,1

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní.

Porovnáme-li mapy na Obr. 10 a 11. vidíme, že Razgrad se pohybuje jak ve vysokých hodnotách úbytku obyvatel, tak ve vysokých hodnotách nezaměstnanosti. Rovněž je vidět, že Sofia i Varna jako jediné regiony Bulharska zaznamenaly příliv obyvatel, ale zároveň vzrostla i nezaměstnanost. V případě přílivu obyvatel (a stejného stavu nabídky pracovních míst) připadá na jedno pracovní místo více obyvatel než v letech předcházejících, tudíž nezaměstnanost narůstá i v těchto oblastech. V současné době odchází spousta Bulharů v produktivním věku za prací do Evropy a v budoucnu je nejspíš budou následovat další i z těchto oblastí.

Obrázek 11:-Změna počtu obyvatel mezi lety 2007 a 2012 v Bulharsku

Zdroj: REPUBLIC OF BULGARIA, National statistical institute, zpracování vlastní.

To se shoduje i z výpovědi respondentky z Plovdivu, která řekla: „*Chudý se mi zdál vždy sever Bulharska, okolí měst Vidin, Vraca, Ruse a Silistry. Vyjmenovala jsem tato města, protože tam jsme měli všude příbuzné a známé. Stejně tak jako Pleven. Máme přátele, kteří přestože se snažili, přestěhovali se s částí rodiny z Plevenu do Prahy, protože tam se nemohli uživit. Razantní rozdíl byl znát vždy mezi městem a vesnicí.*

Dnes je vše smutnější. Nejen na vesnicích, ale i ve městech je znát zub času a absence údržby nemovitostí a celku. Silnice v hrozném stavu, domů a nemovitostí zchátralých a opuštěných přibývá. Je znát, že lidé nemají peníze.

Naopak v přímořských městech a oblastech byla životní úroveň vždy vyšší. Jistě se o to zasloužil cestovní ruch a turisté. I tam už to ale není to, co bývalo. Před dvěma lety jsem navštívila svou milovanou Varnu a byla jsem v šoku. Varna se z krásného čistého města změnila na ušmudlanou a špinavou.“

Politika

Tato kapitola se zabývá politikou byzantské správy, propojené s bulharskou správou a správou osmanské, které nejvíce ovlivnily současný stav Bulharska. Na příkladu těchto správ budou patrné rozdíly mezi nimi, nepříliš dobré podmínky pro obyvatele v byzantské správě a polepšení v období správy osmanské. Rovněž budou vyzdvihnuty regiony, které byly již v těchto dobách vyspělejší a naopak zaostalejší, což jim povětšinou zůstalo až do dnešní doby.

Byzantská správa

Ve 13. století, kdy byl v Byzantské říši obnoven bulharský patriarchát, již říše nebyla státem národnostně jednotným, jak tomu dříve bývalo. V Thrakii, Makedonii i na černomořském pobřeží měli značný vliv Řekové. Na severu na svazích hor žili Valaši, v Dobrudži a porůznu v ostatních oblastech žili turkotatarští Pečeněhové, Uzi i Kumáni. Do obnoveného bulharského patriarchátu patřilo Trnovo (východobulharská oblast), kde vyrostlo několik královských paláců, význam si udrželo také město Srědec, kterému se začalo ve 14. století říkat Sofía a také několik klášterů v okolí Plovdivu. Rovněž významným městem bylo Veliko Tarnovo, o kterém se mluvilo jako o nové Byzanci, či Nesebar. Posledním významnějším městem bylo ještě ve 14. století (nějakou dobu dokázalo odolávat osmanským útokům) i město Momčiligrad, pojmenované po vojvodovi Momčil, který padl v bitvě s Osmany o pevnost Perperikon⁵³. Jak vypadalo Bulharsko v tomto období znázorňuje následující mapa.

V Byzantské říši se Bulharům nežilo příliš dobře. Lid byl omezován placením vysokých desátků, jak v podobě peněz, tak v naturáliích. Naturálie však sotva stačily, aby uživily hospodáře obdělávající pole, nehledě na to že zde fungovala i robota. Vzdělanci se soustředili pouze v kláštrech, a správa byla rozdrobena mezi několik knížectví, které si sami určovali, kolik se jim bude odvádět, a trestaly lid podle vlastního uvážení. Jim též k blahobytu nepřispívala⁵⁴.

⁵³ MARTÍNEK, J., *Stručná historie států, Bulharsko*.

⁵⁴ *tamtéž*

Obrázek 12: Byzantská říše

Zdroj: Historické mapy. Evropa.

V Byzantské říši se Bulharům nežilo příliš dobře. Lid byl omezován placením vysokých desátků, jak v podobě peněz, tak v naturáliích. Naturálie však sotva stačily, aby uživily hospodáře obdělávající pole, nehledě na to že zde fungovala i roboty. Vzdělanci se soustředili pouze v kláštrech, a správa byla rozdrobena mezi několik knížectví, které si sami určovali, kolik se jim bude odvádět, a trestaly lid podle vlastního uvážení. Jim též k blahobytu nepřispívala⁵⁵.

Obdobně tomu ale bylo i v Bulharském království. Obě vlády působily poněkud neorganizovaným dojmem a správa nebyla důsledná ani centralizovaná. V podstatě opět vláda spočívala v rukou knížat, ovládající jednotlivá panství.

Tato knížata sice vybírala daně pro byzantského císaře, ale tomu je již neposílala. Rovněž neposkytovala patřičné vojenské služby, a tak v říši vznikla velká poptávka po žoldnících, které ale nebylo z čeho platit, protože knížata která odváděla daně, stále ubývalo. Zlatá měna Byzance, kdysi nejvýznamnější ve středomořské oblasti, se zhroutila. Ve snaze zachránit co se dá, byzantský císař platil Bulharsku úplatky a sjednával královské sňatky. To byl jasný začátek konce⁵⁶.

Lidé v těchto oblastech byli nevzdělaní a chudí. Ačkoliv sice v té době vznikali velké památky pravoslavného církevního stavitelství (viz obrázky 1.2 přílohy), byla to církev,

⁵⁵ MARTÍNEK, J., Stručná historie států, Bulharsko.

⁵⁶ HAYS, D., Evropa pozdního středověku 1300 -1500.

kteřá z nich profitovala, nikoliv běžný lid. Kromě okolí města Veliko Tarnovo, kde se v blízkosti klášterů sdružovali vzdělanci a umělci té doby (zejména se jednalo o malíře a sochaře) či Nesebaru, kde se dařilo všem řemeslům a hlavně obchodu, byl zbytek země spíš zemědělsky zaměřený a chudý. V neposlední řadě také vynikala Sofie, která se již v této době formovala jako hlavní město Bulharského království⁵⁷.

V současnosti patří jak Veliko Tarnovo, tak Varna k oblastem s průměrně vysokou nezaměstnaností, jak dokazuje mapa na obrázku 10 výše. Možná kdyby v době Osmanského vpádu do Bulharska nebyly v těchto oblastech zdevastovány veškeré architektonické památky, jezdili by sem alespoň v sezóně turisté, jako je tomu v historicky nejzachovalejších městech Nesebar a Sozopol v regionu Burgas (viz obrázky 1.3 přílohy). Sofia, která si udržela status hlavního města, je na tom z ekonomického hlediska stále nejlépe.

Na konec se ale Turkům neubráníla ani Byzantská ani Bulharská říše a v krátké době přišli o město Kaliakra, Plovdiv, Varna a Vidim. S postupem Turků hlouběji do Bulharska byla všechna města devastována v bojích, nejvíce zdevastováno bylo Veliko Tarnovo⁵⁸.

Osmanská správa

Typ správy, jaká bude dále popsána, reálně fungovala především ve 2. fázi turkocracie, tedy v polovině 17. století. Osmané převzali v základních rysech byzantsko-slovanský systém správy, který zde již řadu staletí fungoval. Jenom jeho čelní představitelé byli nahrazeni islámskými hodnostáři. Stejně jako dříve, platil i nyní jistý druh lenního systému. Léna (timar) byla propůjčována příslušníkům jízdy (sipahiům), kteří je získali za své služby. Ti je pak obhospodařovali jako statkáři, nebo je pronajímali rolníkům, zejména Slovanům, kteří za to odváděli daně. Sipahiové byli z pravidla muslimští bojovníci, kteří se osvědčili při výbojných taženích, ale také místní konvertité (kteří si tak uchovali své pozemkové vlastnictví) a dokonce loajální křesťané. Islámskou zvláštností byly početné statky, které zajišťovaly mešity, školy, nemocnice i sociální zařízení. Sám sultán jim přispíval částí svého bohatství a tak také všem hodnostářům, úředníkům i sipahiům nezbyvalo nic jiného než sultána následovat. Osmansko-islámský stát měl výrazné rysy sociálního státu zajišťující hospodářsky slabší skupiny obyvatelstva. Tyto dobročinné nadace přinášely prospěch všem poddaným, bez rozdílu náboženského vyznání. Daně byly

⁵⁷ MARTÍNEK, J., Stručná historie států, Bulharsko.

⁵⁸ tamtéž

přesně vyměřeny a jejich dodržování bylo bedlivě střeženo daňovými úředníky. Nemohlo tak docházet k šizení rolníků pracujících na polích sipahiů. Poddaní měli možnost se před zvůli soukromých osob odvolat k nejvyšší instanci⁵⁹.

Takto nastolený řád jen napomáhal zahojit rozervané i sdírané Bulharsko a z ekonomického hlediska ho znovu posílit. Kde se rozprostírala Osmanská říše, existující ještě v roce 1878, zobrazuje následující mapa.

Obrázek 13: Osmanská říše v roce 1878 (30)

Zdroj: Historické mapy. Evropa.

Etnické minority v Bulharsku

Následující kapitola se věnuje nejpočetnějším minoritám v Bulharsku, tedy Turkům, Pomákům a Romům. Zároveň se jedná o etnika, která jsou přítomna v Bulharsku již

⁵⁹ WEITHMANN, W. M., Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem.

několik století, ale zároveň si uchovala nějaká specifika, oproti majoritnímu bulharskému obyvatelstvu. V některých případech se jedná o vlastní jazyk, jiné zvyky či rozdílné náboženství. To vše bude v této kapitole popsáno a doplněno o výpovědi respondentů.

Turci

O Turcích se na Balkáně dávno vědělo. Ale síla, která se ve 14. století na Balkán valila, neměla nic společného s tureckými kmeny, které kdysi touto oblastí kočovali a zakládali nomádské říše. Turci již v 9. století přijali islám a to v jeho sunnitské podobě. V době křížových výprav byli Turci nedílnou součástí kulturního okruhu na Blízkém východě. Osmani nevnímali křesťany jako nevěřící, nýbrž jako ty, kdo znají Písmo (myšleno starý zákon). Křesťané proto nemuseli být obraceni na víru, a když platili daně za ochranu, v Osmanské říši jim nikdo neublížil. Přes Thrákií postupují dále na Balkán a roku 1362 povyšují Drinopol na nové sídlo sultána zvané Edirne. V Bulharsku byli z počátku vítáni jako nová posila proti Srbům. Ti, kteří se rozhodli přeci jen odporovat, byli krvavě poraženi a tak není divu, že obyvatelé území (kde vládla anarchie) volili mírovou cestu, která nastolila řád pod záštitou islámu. V roce 1382 padla Sofie a 1386 i Niš. Na krátkou chvíli spojili Srbové, Bulhaři a Bosňané své síly, ale Osmanským útokům nebyli schopni dlouze odolávat. V roce 1396 přijeli osvobodit Balkán křížácké výpravy ze Svaté říše římské i Francie. Jako nejvhodnější místo ke střetu vybrali právě Bulharské město Nikopolis na Dunaji. Většina křížáků však očekávala spanilou jízdu krajinou, jenž jim měla zajistit vykoupení z hříchů dříve spáchaných. Realita, která je stála hlavu, vedla jen k devastujícím důsledkům pro Bulhary. Ačkoliv bulharský klérus cítil odpor vůči západnímu křesťanství a příchozím křížákům, na svém území je strpěl, a byl za to také tvrdě potrestán osmanským sultánem. Duchovní elita prchá do Ruska, kláštery jsou vypalovány a kostely přestavovány na mešity. Bojaři prchají do ciziny, nebo konvertují na islám. Bulharsko se tak opět stává provincií, jejíž osudy určují cizí vládci. Osmanští místodržitelé sídlí ve Filippopoli (Plovdivu) a Sofii. Osmané vládli nejen v Bulharsku, ale na celém Balkáně dlouhých 500 let. Žádná jiná oblast v Evropě netrpěla cizí mocí, která by ji tak hluboce poznamenala: rozšířila se zde odlišná (islámská) kultura i odlišné náboženství⁶⁰.

⁶⁰ WEITHMANN, W. M., Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem.

Města, ve kterých sídlili osmanští místodržitelé, byla již dříve centry některých tehdejších menších království (jak z předchozího textu vyplývá) a tak není divu, že byla jak ekonomicky, tak kulturně rozvíjena. Většina z nich v současnosti plní funkci „krajských“ měst. A Sofie si své dlouholeté prvenství udržela až dodnes, v podobě hlavního města Bulharska. Ačkoli se to zprvu jeví jako další krvavé válčení na území Bulharska, bylo toto období právě tím, co Bulharsku pomohlo. Území se sjednotilo pod jednoho vládce s pevně stanoveným právním řádem a bylo postupně sjednocováno i pod jednotnou muslimskou kulturu v čele s islámským náboženstvím.

3 fáze „turkokracie“

1. fáze

První fází je období expanze a dobývání, které pokrývá 14. století a končí v polovině 15. století. Charakteristické pro tuto fázi je ničení, deportace celých vesnic, proudy uprchlíků a válečný teror. Doplnuje jej zoufalý odpor a osamělost balkánských národů, které velmoci té doby nechali svému osudu. O této fázi toho víme jen velmi málo. Zejména proto, že nebylo mnoho Bulharů či Slovanů, kteří by o tom mohli psát. Většina gramotných obyvatel patřila ke kléru, který uprchl nebo byl pobit ve snaze ubránit své kláštery či kostely⁶¹.

2. fáze

Tato fáze je ve znamení upevňování osmanské nadvlády na Balkánském území, která trvá od konce 15. století až do poloviny 17. století. V této fázi se překvapivě rychle uklidnily vnitřní poměry. Hospodářství i obchod vzkvétaly a v zemi zavládl mír. Početné venkovské obyvatelstvo dávalo přednost řádné státní správě osmanské říše před krutovládou a neomezenou mocí svých bývalých feudálních pánů. V téže době se budovalo nesčetně paláců, mešit a dalších památek osmanského stavitelství⁶².

To je patrné až dodnes při projíždění oblastmi s tureckým či pomáckým obyvatelstvem. V každé vesnici nebo větším městě se tyčí mešity které byly buď zřízeny již v těchto dobách, nebo byly vybudovány nově (viz. obrázky v příloze).

V současnosti je největší koncentrace Turků v Kardžali 62 % a Razgradu 47 %, podíl muslimů v této oblasti je vyšší, Kardžali 70 % a Razgrad 54 %. (24) Je to zapříčiněno zejména Pomáky, kteří se při sčítání lidu píšou jako Bulhaři (protože kolonka Pomák chybí)

⁶¹ WEITHMANN, W. M., Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem.

⁶² tamtéž

ale v kolonce náboženská příslušnost zaškrtnou muslimové. Jak se moji respondenti shodují, Pomáky tvořící kompaktní osídlení lze také nalézt v regionu Smoljan v Rodopských horách, v Šumenu a v menším počtu v okolí Ruse na Dunaji. Všichni, včetně nich samých, je popisují jako přátelské a pracovité obyvatele, bez záště vůči křesťanským obyvatelům.

Křesťané v Bulharsku nebyli násilím nuceni konvertovat, ale z praktických důvodů tak činili. Jako muslimové nemuseli platit tak vysoké daně, patřili mezi váženější občany, jejichž prosby byly spíše vyslyšeny a jejichž děti (myšleno chlapci) směli navštěvovat osmanské vojenské (janičárské) školy, což byla určitá prestiž té doby⁶³.

3. fáze

Je to fáze úpadku Osmanské říše, jejího rozkladu a pokusů udržet vládu i za cenu krveprolití. Od konce 17. století se začíná mocenskopolitický ústup Osmanské říše. Centrální státní správa, která dříve mocně ovládala celé území, se začala rozpadat a do popředí se dostávají spíše vládcí jednotlivých oblastí. Opět roste zvučle i nezákonné jednání vůči poddaným. Daně se stále zvedaly a to vše za zády sultána. Obyvatelé tak odváděli daně nejen sultánovi ale i pro fakticky nezávislé místní vládcy. Křesťanská moc za hranicemi Osmanské říše stále nabývala na síle a tak není divu, že začala v říši panovat nenávisť vůči křesťanům. Povstání a trestné výpravy byly stále častější, stejně jako nařčení osmanských křesťanů z kolaborace s křesťany z nepřátelské ciziny. V 19. stol byla Osmanská říše viditelně oslabena a blízko svého konce. Toho si nemohli nevšimnout vládcí tehdejších velmocí v Rakousku a Rusku. Vystávala před nimi otázka, kdo si vybojuje mocenské postavení v balkánském prostoru? Do vnitřních záležitostí se ale vměšuje i Francie, Benátky a papežský stát, hledajíc oporu v křesťanských poddaných Osmanské říše, samozřejmě bez jakýchkoliv záruk pro ty, kdo se rozhodnou vzepřít sultánovi, ve jménu nepřátelských mocností. Ty se ale do žádných reálných invazí nechystaly, volily taktiku vyčkávání, až Osmanská říše padne na kolena sama. Toto politické intrikářství však nejvíce ublížilo zase jen obyvatelům celého Balkánu, které se tak dostalo do tíživějšího útlaku. Francie a Prusko raději zásobovali Osmany zbraněmi a vojenskými poradci, než aby dopustili, že by výhody z rozpadu této mnohonárodnostní říše získá někdo jiný. Trvalo dlouhých 150 let, než se skutečně Osmanská říše zborčila. Osmanská vláda v Bulharsku nabývá rysů pouhé potlačovatelské mašinerie, která se

⁶³ WEITHMANN, W. M., Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem.

násilím snažila udusit národní a sociální vření, které propuká neméně násilně na všech stranách. Jedná se tedy o jakousi rozbušku národnostních a náboženských sporů a lze hovořit o počátcích bulharského národního obrození.

Až do současnosti přežily dobu turecké nadvlády na Balkáně významné skupiny muslimského obyvatelstva (ne všude mají status národnostní menšiny) v Bosně, Makedonii, Kosovu, Bulharsku a Severním Řecku. Od doby kdy tyto státy získaly nezávislost, nevedly národnostní politiku, která by byla hodna tohoto označení. Do dnes se Bulhaři odvolávají na údajnou zbedněnost a krutost tureckých vládců, kterou vysvětlují a omlouvají všechny dnešní „balkánské rysy“: zaostalost, myšlení a politiku ovládané příbuzenskými vazbami, těžkopádný životní rytmus, společenskou letargii i nedostatek politické kultury. Příčinou toho všeho má být skutečnost, že Balkán byl Turky přinucen žít v naprosté izolaci od ostatní Evropy. To je ovšem pouze jeden zjednodušený pohled na věc. Jak již bylo zmíněno, společnost v balkánských státech ustrnula v ortodoxní tradici, která se sama od raného středověku svou zcela odlišnou interpretací křesťanské víry odlučovala od „schizmatického“ západu. Lze tedy říci, že čas se v ortodoxii zastavil již dávno před příchodem Osmanů. Možná právě pro některé společné rysy s islámem (způsob myšlení, mentalita, zaostalost, východní náboženství, odmítavý postoj k západu, averze vůči změnám a pokroku) bylo možné vytvořit mezi islámsko-tureckou státní mocí a ortodoxní hierarchií jistý druh symbiózy⁶⁴.

Pomáci

Během výše zmíněné osmanské nadvlády docházelo k vědomé islamizaci. Obyvatelé, kteří konvertovali na islám, se nazývali „noví Turci“. Bulharsko tvořilo jádro evropské části Osmanské říše. V Sofii měli sídlo bejlerbejové, místodržící v Rumelii (turecké části Evropy). Výsledkem byl vysoký počet těch, kdo na islám přecházeli. Takovýmto Bulharům se říká Pomáci a dodnes jsou bulharskou etnickou menšinou. Žijí převážně v Rodopech. V celém Bulharsku jich je asi milion. Nelze je ale zaměnit s etnickými Turky, kteří tvoří 9,6 % obyvatel z celkového počtu. Mnozí obyvatelé však konvertovali jen „na venek“ a doma potají ctíli nadále křesťanskou víru⁶⁵.

⁶⁴ WEITHMANN, W. M., Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem.

⁶⁵ tamtéž

Když se současných Pomáků zeptáme zda:

- 1) *Mají vlastní školy?*
- 2) *Cítí se být víc Pomáci, či příslušníci konkrétního státu?*
- 3) *Mají nějaký svůj tradiční pokrm?*
- 4) *Mají Pomáci vlastní jazyk?*
- 5) *Mají nějakou ikonu nebo osobnost, v jejich Pomácké historii, ke které vzhlížejí?*
- 6) *Ovlivňují nějak zásadně Pomáci hospodářskou situaci v určitých bulharských regionech?*

zkrátka na otázky, které by deklarovaly jejich odlišnost od Turků, odpoví následovně.

Mají vlastní školy?

Nyní jsou pouze nepovinné nedělní školy vyučující náboženství. V Ruse, Šumenu a Momčiligradu však existují muslimské státní školy částečně sponzorované zahraniční islámskou nadací, které mohou navštěvovat. Jedná se ale o školy, zřízené Tureckou menšinou. Respondenti se shodli, že na tom, že dříve takové školy existovaly. Jejich pra rodiče, nebo rodiče jejich prarodičů ještě takové školy navštěvovali⁶⁶.

V bulharských statistikách skutečně existují záznamy o tom, že ve školním roce 1907-1908 bylo v Bulharsku 23 pomáckých základních škol s 31 učiteli a 1206 studenty. Během školního roku 1909 - 1910 zůstal stejný počet učitelů, s poklesem počtu dětí na 859 a počtem škol na 15 institucí. Později byly školy rušeny a studenti přemístěni do klasických bulharských škol⁶⁷.

Cítí se být víc Pomáci, či příslušníci konkrétního státu?

Tato otázka je pro většinu Pomáků velice sporná. Též záleží na respondentovi a na tom, jak silně vnímá svou sounáležitost k pomáctví. Pojmy jako národnost a muslim se pro ně ztotožňují v jediném pojmu, Pomák. Většina z nich žije v Bulharsku již po několik generací, ne-li od dob, kdy se začal Balkánský poloostrov osidlovat, a tak bychom o nich řekli, že to jsou prostě Bulhaři. Oni jsou ale muslimové, tedy Pomáci. To je hlavně pro člověka, který není muslim nepochopitelné. Je to ale zejména tím, že takoví lidé vnímají

⁶⁶ GRULICHOVÁ, H., Pomácká etnická minorita na Balkáně.

⁶⁷ TURAN, Ö., Pomaks: Their past and present.

Islám jen jako náboženství. Pro Pomáky je to ale všeobjímající pojem, zahrnující vyznání, kulturu, tradice a také národnost⁶⁸.

Podle „nepomácké“ části respondentů, lze pomáky charakterizovat slovy jednoho z nich: „*Pomáci sou bulharofonní muslimové. Mluví sice bulharsky, ale odmítají se kvůli svému náboženskému přesvědčení národnostně identifikovat.*” Nicméně i přes to všichni dotazovaní Pomáci cítí pevné pouto ke své vlasti, kde vyrostli a kde doufají, že jednou budou vyrůstat i jejich děti tak, jak tomu bylo již po generace.

K podobnému závěru dospěl Yordan Ivanof ve svém výzkumu z roku 1915. Vyplývá z něj, že pro Pomáky je jejich náboženská příslušnost mnohem důležitější, než příslušnost státní. Právě proto říkají, že sou Pomáci spíš než Bulhaři, či Turci. Pomák je pro ně člověk, jenž je v první řadě muslim, a teprve potom je člověk, žijící zejména na území toho kterého státu, ačkoliv třeba jejich rodiny na území těchto států žijí už od prvního osídlení Balkánu. Podle tohoto výzkumu se tedy dotazovaní lidé podle svého vyznání řadili i k národnosti⁶⁹.

V letošním roce jsem se ale stále častěji potkávala s opačným názorem, až na několik výjimek, kdy se identifikují raději jako Bulhaři muslimského vyznání, než jako Pomáci. Mnozí z nich toto označení chápou jako hanlivé a neradi ho tak ve spojitosti se svoji osobou používají. Jeden z respondentů dokonce říkal, že své děti nenutí striktně dodržovat muslimskou víru, neboť ani on sám ji již tak striktně nedodržuje a že když budou chtít jeho děti v dospělosti konvertovat k jinému náboženství, nebude jim bránit.

Dnes žijí Pomáci nejčastěji na venkově a živí se zemědělstvím. Obecně lze říci, že na západě Rodop se živí pěstováním tabáku, na východě nejčastěji chováním skotu. Co se přesného počtu Pomáků v Bulharsku týká, zde můžeme číslo pouze odhadovat. Nejčastěji se uvádí, že v Bulharsku žije 160 000 - 240 000 Pomáků. Statistiky se zde, v případě tohoto etnika, musí brát s jistou rezervou. Pohled každé osoby na určení své identity je totiž velice subjektivní a ne každý Pomák se cítí být Pomákem a naopak⁷⁰.

Mají nějaký svůj tradiční pokrm?

Pomácká kuchyně se od té bulharské vůbec neliší. Přímo neexistuje žádné typické pomácké jídlo, uznávají však klasické národní pokrmy z tamních surovin. Koránem je

⁶⁸ GRULICHOVÁ, H ,Pomácká etnická minorita na Balkáně.

⁶⁹ TURAN, Ö., Pomaks: Their past and present.

⁷⁰ JANDA, R. Islám: náboženství, historie a budoucnost.

stanoveno spíše to, co se nesmí jíst, tedy vepřové maso a alkohol. V bulharských ulicích můžeme na každém rohu potkat stánky s rychlým občerstvením, kde se prodávají takové speciality, jako gyros, hamburger, kebab či grilovaná masa. Nejčastěji používaným kořením je čubrica, česnek, paprika sladká i pálivá a olej slunečnicový (za studena lisovaný) i olivový. Ze zeleniny, používané do pokrmů se zde pěstují hlavně tedy rajčata, cibule, papriky, kukuřice, melouny a jablka. Své místo zde mají i ovčí, kozí a kravské sýry, většinou v měkké úpravě. Velké zastoupení má také čaj a káva⁷¹.

Mají nějakou ikonu nebo osobnost, v jejich pomácké historii, ke které vzhlížejí?

Pomáci žádného svého „praotce Pomáka“ nemají. Dokonce nenalezneme zmínky o někom takovém ani v odborné literatuře. Všichni respondenti považují za takové ikony osobnosti, zejména tedy proroky, popisované v Koránu. Za vinu to dávají jejich složitému původu vyplývajícího z historických událostí, kdy ani oni sami nevěděli, kým vlastně jsou. Jejich totožnost se vyprofilovala až v průběhu dějin⁷².

Odvody chlapců

Podrobené národy musely sultánovi odvádět daň v lidech, přesněji desetinu novorozených chlapců. Často se ale stávalo, že rodiny samy výběrčími své děti vnucovaly. Těmto chlapcům se totiž dostalo muslimské výchovy, důkladného vzdělání v Istanbulu a určité prestiže pro celou rodinu. Takto vystudovaní chlapci mohli pracovat ve státní správě a značně rozšířit svůj majetek. V 17. století se s odvody přestalo. Hlavním důvodem byla diskriminace Turků, kteří se o svá prestižní místa museli dělit s podrobenými národy⁷³. Tato skutečnost jen deklaruje to, že islamizace probíhala na nenásilné a dobrovolné bázi.

Asimilační politika

Ve 40. letech 20. století se strhla vlna asimilační politiky, což byl další zásah do života Pomáků i Turků na území Bulharska. V roce 1942 byl schválen zákon příkazující všem muslimům změnit svá jména na bulharská. V této době bylo kolem 60 000 muslimských jmen změněno. V letech 1942 – 1944 bylo přes 2000 tureckých a pomáckých názvů vesnic

⁷¹ GRULICHOVÁ, H., Pomácká etnická minorita na Balkáně.

⁷² tamtéž

⁷³ WEITHMANN, W. M., Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem.

přejmenováno na názvy bulharské. Ve většině případů se jednalo pouze o překlad názvů tureckých do bulharštiny⁷⁴.

Karpat, autor knihy *The Turks of Bulgaria: the history, culture and political fate of a minority*, mluví o tom, že po období komunistického vůdce Todora Živkova, kdy muslimové a Pomáci byli násilným způsobem nuceni opouštět muslimskou víru (jak bulharští Turci, tak bulharští Pomáci) vydávali speciální úsilí na to, aby mluvili mezi sebou pouze turecky a vytěsnili všechny bulharské výrazy, které v turečtině používali. Byly tendence opouštět bulharštinu, ačkoli pro Pomáky byla bulharština mateřským jazykem⁷⁵.

Mají tedy Pomáci vlastní jazyk?

Údajně mají mluvit vlastním pomáckým jazykem, který má základ z tureckého jazyka a je kombinován se slovanským nářečím, podobným bulharštině. Má ale také nesčetně mnoho dialektů, které se podobají tomu jazyku, který v oblasti převládá. Výzkumníci si v některých případech ani nejsou jisti, zda se jedná opravdu o pomácký jazyk, či pouze o jeden z dialektů makedonštiny⁷⁶.

Respondenti na tuto otázku odpovídali, že žádný pomácký jazyk není. Hovoří bulharsky, a občas mají pro některé výrazy ekvivalent v turečtině, který se do jejich slovníku dostal za nadvlády Osmanské říše, a po tolika letech již v jejich slovníku zdomácněl. Takovéto přejímání slov ale není cizí ani Čechům, zejména u starší generace se můžeme potkat například s různými úpravami germanizmů. Turecký jazyk a arabštinu neovládají a nerozumí ji. Vystává tedy otázka, jak mohou rozumět Koránu? Nejdůležitější knize celého islámu? Ačkoliv je Korán pro Pomáky nejdůležitější knihou, Koránu nerozumí. Úryvky z něj se Pomáci učí v dětství nazpaměť⁷⁷.

Naopak v roce 1947, kdy již byli u moci komunisté, byla muslimům jejich jména vrácena. Existují i záznamy o tom, že pár pomáckých vesnic z rodopského regionu a z okolí Mouseva se byly v rámci asimilační politiky nuceny přestěhovat na sever Bulharska. V roce 1956 si odbory Bulharské komunistické strany vzaly za hlavní cíl vytvořit jednotnou socialistickou bulharskou společnost. V rámci toho se tedy snažili co nejvíce omezit muslimské menšiny, jejich náboženský život i zvyky, a opět měnit jejich muslimská jména na bulharská. Od konce 2. Světové války do roku 1956 klesl počet

⁷⁴ GRULICHOVÁ, H ,Pomácká etnická minorita na Balkáně.

⁷⁵ HARMÁČKOVÁ, P., KVÁČOVÁ P., ŠANDEROVÁ, M., Bulharští Pomáci.

⁷⁶ Copans, J., *Základy antropologie a etnologie*.

⁷⁷ HARMÁČKOVÁ, P., KVÁČOVÁ P., ŠANDEROVÁ, M., Bulharští Pomáci.

hodjasů (muslimský duchovní) v tureckých a pomáckých vesnicích na 2 715, z toho 2 393 mělo na starost tureckou menšinu a 322 mělo na starost pomáckou menšinu. Už v roce 1961 se ale tento počet pětinašobně snížil a na jednoho *hodjase* připadalo 1 459 věřících, což zapříčinilo počátky úpadku pomácké kultury⁷⁸.

Ovlivňují zásadně Pomáci hospodářskou situaci v bulharských regionech?

Podle výpovědi respondentů neovlivňují. Jedná se většinou o lidi živící se zemědělstvím, s malým (většinou základním) vzděláním. Tito lidé mají malá pole, která obdělávají a která jsou zdrojem jejich obživy. Většinou mimo klasické potraviny, jako jsou brambory a kukuřice pěstují i tabák, kromě pěstování také sbírají houby nebo sezónní lesní plody. Pokud mají vypěstované přebytky, prodávají je na trhu, nebo svému nejbližšímu okolí. Nedá se však říct, že by tyto zisky nějak zásadně ovlivňovaly ekonomiku regionu, ve kterých žijí (převážně se jedná o Smoljan, Pazardžik, jihozápadní oblasti Bulharska a hlavně západní a střední část Rodopských hor). Jsou to ale po většinou milí a přátelští lidé, bezproblémoví sousedé, chovající velkou vzájemnou úctu v rodinné hierarchii.

Romové

Od chvíle, kdy se v první polovině patnáctého století objevili Romové v západní Evropě, přitahovala otázka jejich původu pozornost mnoha učenců. Teprve v 19. století našli A. F. Pott a F. Miklosich na tuto otázku definitivní odpověď. Studium romských dialektů pevně stanovili indický původ Romů a určili směry jejich migrací do Evropy.

Anatolské trasy, po kterých se romští příchozí ubírali na své cestě do Konstantinopole a do Thrácie, odkud se poté rozptýlili na Balkán a po celé Evropě, se nedají s přesností určit, protože je prameny neidentifikují. Nicméně nelze přijmout ani Paspatesovu teorii, že Romové přišli do Konstantinopole a Thrácie po moři přímo z oblasti Trabzonu (Trebizond). Je totiž založena na nepřesvědčivé lingvistické argumentaci.

Bulharská verze Života svatého Barbara ze 14. století, světce dobře známého a populárního mezi obyvateli Balkánu, jasně uvádí, že byl Barbarus rodem Egyptan. Ve věku dvaceti pěti let se připojil k výpravě pirátů, kteří podnikli loupežný nájezd na albánské pobřeží do oblasti Durazza. Výprava skončila absolutní pohromou, kterou přežil pouze Barbarus, tajný křesťan. Po úniku z trosk lodi se uchýlil na opuštěné místo, kde učinil pokání. O rok později byl objeven lovcem, kterého zaujal tmavý vzhled světce, a

⁷⁸ TURAN, Ö., Pomaks: Their past and present.

přestože jeho řeči nerozuměl, pochopil, že je to křesťan. Lovec okamžitě obeznámil početnou skupinu „Egyptanů“ o tom, co viděl. Ti poté svatého Barbara navštívili a hovořili s ním svým jazykem. George C. Soulis se domnívá, že tato početná skupina Egyptanů byla ve skutečnosti Romská, protože o tom, že by ve 14. století žili v Albánii nebo Epiru egyptští Arabové není žádná správa. Naopak je obecně známo, že v té době existovaly v benátských državách na pobřeží Epiru romské osady. Zatímco řecké zdroje nazývaly svatého Barbara jednoduše Egyptanem nebo Afričanem, který přistál na epirské pobřeží, bulharský autor celou událost lokalizuje přesněji, a sice do Durazzu. Zřejmě věděl o tamějších romských osadách. Rovněž Byzantinci v této době považovali Romy za Egyptany. Zdá se tedy, že během čtrnáctého století byli Romové rozšířeni po celém území Balkánského poloostrova.

Ve čtrnáctém století se Romové rovněž poprvé objevují na východě Balkánu. Dochované dokumenty svědčí o tom, že ve čtrnáctém a následujících stoletích byli v hojném počtu přítomni na rumunském území. Již tehdy se mnozí z nich stali otroky, majetkem vládnoucího knížete, klášterů, nebo mocných velmožů. Zdá se tedy, že již ve 14. století byli dobře známi a v hojném počtu usazeni po celém Balkánu. K další migraci na sever a do Evropy byli přinuceni postupy osmanských Turků.

Z toho mála, co je o jejich příchodu na Balkán i způsobu života známo (hlavně z křesťanských spisů a cestopisů) víme, že často sestavovali horoskopy, hádali osudy a vůbec předpovídali budoucnost. V 11. století, kdy se poprvé objevili v Byzanci, byla mezi obyvatelstvem velmi rozšířená pověřivost, a to jak mezi nejnížší i mezi nejvyšší sociální vrstvou, panovníka nevyjímaje. Právě z toho důvodu zde našli velmi úrodnou půdu pro provozování svého tradičního umění. Většinou se o nich píše jako o kočovnicích, kteří nikde déle než měsíc nepobyli, a bydleli tak v podlouhlých stanech, podobných jako měli Arabové. K jejich hlavním profesím údajně patřilo medvědářství, krotitelství hadů, a vůbec cvičení zvířat. Rovněž mezi nimi byli akrobaté a žongléři. Naopak mezi usazenými Romy v benátských koloniích na Peloponésu bylo nejběžnějším zaměstnáním kovářství a ševcovství. Na rumunském území a na Korfu byli připoutáni k půdě a stali se z nich nevolníci či otroci.

Z počtu hanlivých referencí v byzantské lidové literatuře můžeme vyvodit, že byli dobře známi mezi prostým lidem, který patřil k nejčastějším šířitelům této tvorby, a že se netěšili dobré pověsti. Z toho vyplývá i záporná konotace jejich pojmenování⁷⁹.

Jak vnímají Bulhaři Romy nyní?

Respondenti se o nich většinou vyjadřovali buď v negativním, nebo pozitivním smyslu. Jako příklad těchto dvou proudů bude následně připojena část dvou rozhovorů, které shrnují jednotlivé poznatky objevující se i u ostatních respondentů.

Respondentka Zdravka M. se vyjádřila takto: *„Bulharští Romové tvoří velkou etnickou skupinu. Jejich společenský život je pestrý a bohatý, zůstává ovšem vůči okolní společnosti hodně uzavřený. Romská menšina zůstává velmi tradiční a neasimilovaná. Zdá se, jakoby Bulhaři Romy vnímali jako nutné zlo, na které se každá krádež snadno hodí. Podle tváře a ani oblečení často Bulhara od bulharského Roma nepoznáte, podle chování a jazyka ano. Vystavěli si navzájem pomyslné zdi a tak se k sobě chovají. Dokonce svůj postoj Bulhaři prozrazují v nadávkách. Bulhaři nadávají hodně, a pokud řeknou: "Jsi cikán?", tak se tím snaží druhou osobu hodně naštvat, je to urážka jedna z největších.*

Já osobně v sobě žádné předsudky nemám. Jako malé dítě jsem mezi Romy pobývala v Ichtimanu, což je celé městečko Romy namíchané. Tam žijí pospolu a nikdy jsem necítila žádný problém. Jsou to ale jiní Romové, ti, co se začlenili. Ve vesničce Dobroplodno poblíž Varny žijí také, ale ti už se drží stranou. Nekomunikují, jen se dívají. Ale nikomu nevadí. Pak jsou běžně ve vesnicích a městech romské čtvrti, do kterých zavítáte, nebo kterými jen tak projíždíte. Je to svět sám pro sebe. Něco jako město ve městě.

Hodně jsou ale vidět romské obydlí zdaleky poblíž města, nebo vesnice, jako uzavřené celky. To jsou místa, do kterých Bulhar nezavítá.

Komunisté se snažili podobně jako u Turků k různým krokům, např. zákaz kočování. Jako malá holka si kočující Romy pamatuji. Jen mi bylo líto medvědů, kteří s nimi chodili.

I dnes je pohled na bulharské Romy jiný, než ve světě. Mají své vozy s koněm a jsou vidět projíždějíc městem.“

Naopak respondent Svilen L. se vyjádřil takto: *„Romové u nás, jsou většinou nevzdělání, mnohdy jejich děti neodchodili ani základní školu. Většinou žijí v ekonomicky nevyspělých regionech a jsou tak nezaměstnaní, nejsou ani příliš čistotní a stahuje se sem tak mnoho toulavých psů. Hodně mých známých má v sousedství Romy a jsou z toho*

⁷⁹ SOULIS, G. C., *Romové v Byzanci*.

nešťastní, protože Romové sou často do ranních hodin hluční, neudržují příliš čistotu v okolí svých obydlí a 80 % krádeží pramenní od nich. Ze dvora se jim ztrácejí slepice, nebo vajíčka z kurníků, a když jim rodí strom u plotu, do rána na něm není žádný plod. Pak je vidíte u cesty, jak prodávají jablka, ačkoliv žádnou jabloň nemají. Taky občas nasbírají houby v lese, které taky prodávají. Po jejich návštěvě lesa tam ale už žádnou houbu nenajdete.“

Diskuze a závěr

Tato práce prokázala, že mezi bulharskými regiony určitě existuje jak hospodářská tak kulturní nerovnost. Tato nerovnost je způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly. V některých oblastech Bulharska převažuje pouze jedna z těchto složek, naopak v jiných regionech se jedná o kombinaci minimálně dvou. Z hospodářského hlediska se většinou jedná o kombinaci ekonomických, geografických a demografických složek, zatímco z kulturního hlediska se většinou jedná o kombinaci etnických, geografických či demografických rozdílů.

- **Ekonomická nerovnost** v Bulharsku, se odvíjí od ekonomicky silnějších regionů, hodnocených dle HDP za statistickou zónu. Ekonomicky nejsilnějším regionem je hlavní město Sofia a Sofijská oblast (soustřeďují až 25 % průmyslové výroby) Pernik, Kjustendil a Blagoevgrad, tedy Jihozápadní statistická zóna, je doprovázena nejmenší nezaměstnaností a nejčastější imigrací do těchto oblastí z jiných regionů Bulharska. Tato zóna tak poskytuje nejvíce pracovních příležitostí, má nejvyšší HDP a je tahounem ekonomiky celé země.

Dalšími regiony s vysokým HDP jsou Burgas, Sliven, Stara Zagora a Jambol, tedy Jihovýchodní zóna. Tato zóna je tažena zejména cestovním ruchem v regionu Burgas a také zemědělstvím v regionu Stará Zagora, nacházejícím se na území Hornotrácké nížiny. Ta je velice úrodná, je zde rovněž nejnižší nezaměstnanost a celá tato zóna zároveň zaznamenává nejnižší úbytek obyvatel. Naopak se střídá o druhé a třetí místo s Jižní centrální zónou, kam obyvatelé Bulharska nejčastěji imigrují.

Již zmíněná Jižní centrální zóna, obsahuje Kardžali, Pazardžik, Plovdiv, Smoljan, Haskovo a pohybuje se na pomyslné druhé příčce, co se do výše HDP týče. Zde je ekonomika tažena zejména zemědělstvím v regionu Plovdiv, rovněž nacházející se v úrodné Hornotrácké nížině a Kardžali které je rovněž velice úrodné zejména pro pěstování vinné révy. Tyto dva regiony taktéž spadají mezi ty s nejnižší nezaměstnaností. Naopak ostatní regiony kde je již půda méně úrodná spadají mezi regiony s vyšší nezaměstnaností a tedy i vyšším úbytkem obyvatel. Nicméně zprůměrovaně za celou zónu, jsou na tom stále poměrně dobře.

Do pomyslné čtvrté příčky dle výše HDP spadá Severovýchodní zóna, obsahující Varnu, Dobrič, Targovište a Šumen. Zdejší regiony jsou taženy opět cestovním

ruchem díky přímořským regionům Varna a Dobřič. Varna má velké černomořské přístavy, navíc je zde i letiště pro mezinárodní lety. Tyto regiony jsou však sezónně závislé na příchodu turistů, kteří si v současnosti stále častěji pro svou dovolenou vybírají exotičtější destinace. To je patrné i z vyšší nezaměstnanosti oproti předchozím zónám a v regionu Šumen, dokonce nejvyšší nezaměstnaností v rámci Bulharska. Oproti tomu ale Varna zaznamenává příliv obyvatel, Dobřič a Šumen jsou na tom s úbytkem obyvatelstva průměrně. Ale Targoviště opět zaznamenává vysoký úbytek obyvatelstva. Nachází se totiž na nepříliš úrodné půdě a za cestovním ruchem sem davy turistů také neproudí. Nicméně tato zóna od roku 2010 do roku 2011 zaznamenala nárůst imigrantů z jiných bulharských regionů, takže by se dalo v budoucnu předpokládat, že si ještě i ekonomicky může celá zóna polepšit.

Poslední dvě zóny Severozápadní region, který v sobě obsahuje regiony Vidin, Vraca, Pleven, Montana a Loveč a Severní centrální region, který obsahuje Veliko Tarnovo, Gabrovo, Razgrad, Ruse a Silistra, jsou nejméně vyhledávané pro imigraci v rámci Bulharska. Je zde nejvyšší úbytek obyvatel, a HDP je zde rovněž nejnižší v celém Bulharsku, nicméně kromě regionu Razgrad a Ruse se nezaměstnanost pohybuje v průměrných až vyšších hodnotách. To by se dalo vysvětlit tak, že pro to málo obyvatel, kteří zde zůstávají stále nějaká práce je. Převážně se ale jedná o zemědělce, pro které jsou jejich pole zdrojem obživy, zejména se jedná o starší obyvatelstvo, které je fixované na své domovy a pole, kde chtějí dožít.

Jak již bylo v předchozím bodě nastíněno, **demografické nerovnosti** úzce souvisí s migrací, neboť existuje středně silná přímá závislost vývoje HDP na vývoji imigrace obyvatel za prací. Obyvatelé Bulharska ve středním věku nejčastěji migrují tam, kde jsou schopni se uživit a kde můžou zlepšit svou životní úroveň. V ekonomicky slabších oblastech tak zůstává převážně starší obyvatelstvo fixované na své domovy a tyto regiony tak postupně vymírají. Zároveň se tím jen více prohlubuje hospodářská nerovnost mezi regiony. Hlavně sever Bulharska zaznamenává nejvyšší odliv obyvatelstva a vyšších hodnot nezaměstnanosti, které pravděpodobně v dalších letech povedou k dalšímu odlivu obyvatel. Regiony oblíbené pro imigraci v rámci Bulharska se dají rozdělit do tří vrstev. Nejoblíbenějším regionem pro imigraci je Jihozápadní region, tedy např. hlavní město Sofia a Sofijská oblast, které jsou na tom ekonomicky nejlépe. Ve druhé vrstvě pohybují Jižní centrální region a Jihovýchodní region, které

patří k regionům s vyšší zaměstnaností. Ve třetí vrstvě jsou Severovýchodní region, který od roku 2010 zaznamenává příliv imigrantů, Severní centrální region, který od roku 2011 zaznamenává pokles imigrantů, zejména v důsledku nejvyšší nezaměstnanosti a Severozápadní region, kam příliv obyvatel od roku 2011 poklesl.

- **Geografická nerovnost**, je dána polohou jednotlivých regionů. Výhodu mají přímořské regiony díky cestovnímu ruchu a přístavům, tedy Burgas, Varna, Dobrič. Další výhodnou oblastí je zemědělsky nejúrodnější půda v Hornotrácké nížině, zde se nacházejí regiony Haskovo, Plovdiv, Stara Zagora. Zemědělsky méně úrodnou půdou, nicméně i tak dobře využitelná pro extenzivní pěstování, jsou nížiny na severu Bulharska v povodí řeky Dunaj. Zde se jedná o regiony Montana, Vraca, Pleven, Ruse a severní část Velikeho Tarnova. Severozápadní část a centrální část Bulharska se rozkládá na hornaté oblasti kolem 2 000 m nad mořem, zejména Staré planině, kde se zemědělství příliš nedaří.
- **Etnické nerovnosti** jsou zapříčiněné zejména třemi nejpočetnějšími minoritami na tomto území. První skupinou jsou Romové, kteří se na území Bulharska hojně vyskytují v průběhu 15. století. Toto etnikum si zachovalo vlastní zvyky a jazyk. Podle respondentů se dělí na dvě skupiny, a sice na ty, kteří zcela splynuli s majoritními Bulhary a většinou žijí ve větších městech. Ponechali si pouze svůj jazyk, kterým mezi sebou hovoří a své zvyky. A na ty, kteří stále žijí svým kočovným životem. Mají obytné povozy tažené koňmi, které na nějakou dobu utáboří za vesnicemi, nebo menším městem a nějakou dobu zde žijí. Jejich děti tak často nechodí do škol a jejich životní úroveň je velmi nízká. Živí se například prodejem různých talismanů, nasbíraných plodin, předvádění cvičených medvědů, nebo jezdí s poutí. Dalším a vůbec nejpočetnějším etnikem jsou Turci. Ti se zde objevili povětšinou již při Osmanské invazi na Balkán. Většinou hovoří turecky ale stejně tak již mluví bulharsky. Ponechali si zřejmě největší autonomii. S Bulhary nijak nesplynuli, národnostně se stále považují a jsou považováni za Turky, kteří zde zkrátka žijí po boku Bulharů v míru. Vyznáním jsou muslimové, od čeho se odvíjí i jejich zvyky, způsob oblékání či obecně řečeno životní styl. Nicméně osmanská vláda v minulosti obohatila Bulharsko lepším správním systémem a vzděláním. Poslední minoritou jsou Pomáci. Pomáci jsou původem Bulhaři, kteří během osmanské invaze konvertovali na islám, a své vyznání si ponechal až do současnosti.

Od majoritních Bulharů je však na první pohled nepoznáme. Nemají vlastní jazyk, hovoří bulharsky a ani nenosí zvláštní oblečení, pokud ano tak jen to, co jim předepisuje Korán. Rovněž nemají vlastní školy, nebo nějaké své legendy, ty vycházejí z bulharské historie. Jejich zvyky rovněž vyplývají jak z Koránu, tak z bulharských tradic, podobně jako jejich kuchyně. Poněkud rozpolcení jsou i v otázce zda se cítí být více Bulhary, nebo Pomáky. Někteří totiž odpovídají, že Bulhary a jiní naopak že Pomáky, proto je i podle statistik obtížné zjistit kolik jich opravdu v Bulharsku žije, protože se většinou píše jako Bulhaři vyznávající islám.

- Na otázku zda **ovlivňují nějak zásadně Pomáci hospodářskou situaci v určitých bulharských regionech**, je podle respondentů odpověď, že neovlivňují. Jedná se většinou o lidi žijící se zemědělstvím, jen s malým, většinou základním, vzděláním. Tito lidé mají malá pole, která obdělávají a která jsou zdrojem jejich obživy. Pokud mají vypěstované přebytky, prodávají je na trhu, nebo svému nejbližšímu okolí. Nedá se však říct, že by tyto zisky nějak zásadně ovlivňovaly ekonomiku regionu, ve kterých žijí (převážně se jedná o Smoljan, Pazardžik, jihozápadní oblasti Bulharska a hlavně západní a střední část Rodopských hor). Jsou to ale po většinou milí a přátelští lidé, bezproblémoví sousedé, chovající velkou vzájemnou úctu v rodinné hierarchii. Etnické minority v Bulharsku tedy zcela nesplynuly s Bulhary, ale drží si své zvláštnosti, zvyky či náboženství. Všechna etnika tak žijí na území Bulharska vedle sebe, ale nijak zvlášť se neprolínají a neovlivňují (výjimkou jsou Pomáci, kteří přijali muslimské náboženství a zvyky, ale zároveň si drží i tradiční bulharské zvyky). Etnická příslušnost jako taková nijak zásadně neovlivňuje ekonomiku nebo stav současného státu.

Závěrem je tedy důležité shrnout, že v Bulharsku existují rozdíly zapříčiněné ekonomickými, demografickými, geografickými a etnickými rozdíly, které se již v průběhu historie prolínají a vzájemně ovlivňují. Největším hybatelem se ukázala touha po dobré práci jakožto zdroji obživy nejen pro jednotlivé obyvatele, ale pro celé rodiny, bez ohledu na etnickou či náboženskou příslušnost. Tato touha je myslím společná pro celý svět. Některé regiony jsou tak na tuto poptávku schopny z geografických i ekonomických důvodů reagovat lépe a ty které toho schopny nejsou, zaznamenávají stále vyšší odliv obyvatel. Bohužel takovýchto regionů přibývá stále více a nezbyvá než doufat, že se

situaci podaří stabilizovat dříve, než z Bulharska odejde většina obyvatel v produktivním věku s touhou pracovat.

Seznam použitých zdrojů

Citovaná literatura

ARMSTRONG, Karen. Islám. Překlad Jan Zámečník. Praha: Slovart, 2008, 255 s. ISBN 978-807-3911-553.

BIČÍK, Ivan. Regionální zeměpis světadílů: učebnice zeměpisu pro střední školy. 1. vyd. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2002, 137 s. ISBN 80-860-3443-7.

BLAŽEK, Jiří, David UHLÍŘ. Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Praha: Karolinum, 2011, 342 s. ISBN 978-80-246-1974-3.

BURMOV, A., KOSEV, D. a CHRISTOV, CH. Dějiny Bulharska. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1958.

COPANS, Jean. Základy antropologie a etnologie. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 124 s. ISBN 80-717-8385-4.

Dicky, Ali. The Torbeshes of Macedoni: Religious and National Identity Questions of Macedonian - Speaking Muslims. Journal of Muslim Minority Affairs. 28, 2008, 1, stránky 27 - 43.

ERIKSEN, Thomas Hylland , JAKOUBEK, Marek. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Vyd. 1. Překlad Tereza Kuldová. Praha: Triton, 2007, 268 s. ISBN 978-807-2549-252.

Google-maps. Google-maps. [Online] [cit. 2015-1-31]. Dostupné z: <http://google-maps.com>

GREGORY, Derek, a kol. The Dictionary of Human Geography (5th edition)2010241Edited by Derek Gregory and others. The Dictionary of Human Geography (5th edition) . Malden, MA and Oxford: Wiley-Blackwell 2009. xvi 1,052 pp., ISBN 10.1007/978-3-540-29678-2_5946.

GRULICHOVÁ, Hana. (2013): Pomácká etnická minorita na Balkáně. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, katedra psychologie, Praha, 46s.

HAMPL, Martin. Geografická organizace společnosti v České republice-transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha: Vydalo nakladatelství DemoArt, Praha pro Univerzitu Karlovu, Přírodovědeckou fakultu, 2005, 147 p. ISBN 978-808-6746-029.

HARMÁČKOVÁ, Pavla, KVÁČOVÁ ,Petra, ŠANDEROVÁ Markéta. Bulharští Pomáci. [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://www.hks.re/domains/hks.re/wiki1/doku.php?id=pomaci-bulharsko>.

HAYS, Denis. Evropa pozdního středověku 1300 -1500. London : London Group limited, 1966. 412 s. ISBN: 979-80-7021-986-7.

HINDLS, Richard, a kol., Statistika pro ekonomy. 8. vyd. Praha: Professional Publishing, 2007, 415 s. ISBN 978-80-86946-43-6

Historické mapy. Evropa. [Online] 2004. [Citace: 2. 3 2015]. Dostupné z: <http://hismap.wz.cz/evropa.php>.

JANDA, Richard. Islám: náboženství, historie a budoucnost. Vyd. 1. Brno: Jota, 2010, 379 s., [8] s. obr. příl. Encyklopedie Britannica. ISBN 978-807-2176-281.

JANDA, Richard. Islám: náboženství, historie a budoucnost. Vyd. 1. Brno: Jota, 2010, 379 s., [8] s. obr. příl. Encyklopedie Britannica. ISBN 978-807-2176-281.

KEDRON, Katerina (jazykovědná část), PŘÍHODA, Marek (literárněvědná a historická část), Etnicita slovanského areálu: (historické proměny a současný stav), Praha ; Červený Kostelec : Mervart, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011. str. 248. 978-80-87378-83-0.

KEPRT, Josef. Encyklopedie československé mládeže pro školu a dům. Praha : Josef Elstner, 1937.

KŘIKAVOVÁ, Adéla. a kol., Islám, ideál a skutečnost. Praha : Baset, 2002. str. 255. 80-86223-71-9.

MARTÍNEK, Jiří. Bulharsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2009, 133 s. Stručná historie států, sv. 61. ISBN 978-807-2774-227.

MARTÍNEK, Jiří. Bulharsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2009, 133 s. Stručná historie států, sv. 61. ISBN 978-807-2774-227.

MATĚJČEK, Tomáš a kol. Malý geografický a ekologický slovník. Praha : Nakladatelství České geografické společnosti, 2007. 978-80-86034-68-3.

MENDEL, Miloš, OSTŘANSKÝ, Bronislav, RATAJ, Tomáš. Islám v srdci Evropy: vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, 499 p. ISBN 80-200-1554-9.

Ministerstvo zahraničních věcí. [Online] [cit. 2014-12-31]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/>.

National statistical institute Republic of Bulgaria. [Online] [cit. 2014-12-31]. Dostupné z: <http://www.nsi.bg/en/content/11224/demographic-and-social-statistics>.

National statistical institute Republic of Bulgaria. [Online] [cit. 2014-12-31]. Dostupné z: <http://www.nsi.bg/en/content/11236/economic-statistics>

RYCHLÍK, Jan. Dějiny Bulharska. Praha: Lidové noviny, 2000, 508 s. Dějiny států. ISBN 80-710-6404-1.

SIROVÁTKA, Oldřich. Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin: sborník ze stejnojmenné konference k nedožitým 70. narozeninám prof. Oldřicha Sirovátky konané 27.-28. 9. 1995. Editor Katerina Kedron, Marek Příhoda. Brno: Společnost přátel a odborníků Muzea romské kultury, 1996, 149, 166 p. Russia Altera, sv. 19. ISBN 80-850-1086-0.

SOULIS, Geogre C. Romové v Byzanci. Praha: Indologický ústav FF UK,1998, 59 s., Orig.: The Gypsies in the Byzantine empire and the Balkans in the middle ages

ŠIKRHA, Lenka a ŠIKRHA, Jozef. Bulharsko plné požiteků: jedeme na jižní pobřeží, k hrobu Orfeovu, do svatého města Perperikon a na mys Kaliakra: cestopisný průvodce. Bratislava : Via Nostra, 2006,269s. 80-969357-1-2 .

TESAŘ, Filip. etnické konflikty. Praha : Portál, 2007. str. 251. 978-80-7367-097-9.

Tomorrow, Art. The Monasteries in Bulgaria Guide. Sofia : Art tomorrow, 2013.

TURAN, Ömer. Pomaks: Their past and present. Journal of Muslim Minority Affairs. 1, 2007, 19, stránky 69-83.

WEITHMANN, Michael W. Balkán: 2000 let mezi východem a západem. Vyd. 1. Překlad Jan Souček, Růžena Dostálová. Praha: Vyšehrad, 1996, 431 s. ISBN 80-702-1199-7.

Seznam obrázků

Obrázek 1: Změna HDP statistických zón Bulharska 2007-2012.....	31
Obrázek 2: Pořadí statistických zón podle přistěhovalých mezi lety 2007–2012 v rámci Bulharska.....	32
Obrázek 3: První osídlení.....	34
Obrázek 4: Thrácké osídlení.....	36
Obrázek 5: Pohled na palác z výšky.....	40
Obrázek 6: Trůnní sál Obrázek 7: Pokoj princezny.....	40
Obrázek 8: Hrobky (vypleněny již ve středověku).....	41
Obrázek 9: Obrázek 8 -Bulharské diecéze (27)	44
Obrázek 10: Průměrná nezaměstnanost mezi lety 2007 a 2012 v Bulharsku.....	48
Obrázek 11:-Změna počtu obyvatel mezi lety 2007 a 2012 v Bulharsku	52
Obrázek 12: Byzantská říše	54
Obrázek 13: Osmanská říše v roce 1878 (30).....	56

Seznam tabulek

Tabulka 1: Neoklasické modely regionálního růstu (5).....	18
Tabulka 2: HDP statistických zón	30
Tabulka 3: Imigrace obyvatel do statistických zón.....	30
Tabulka 4: Počet obyvatel mezi lety 2007 a 2012.....	50
Tabulka 5: Nezaměstnanost mezi lety 2007-2012	51

Seznam příloh

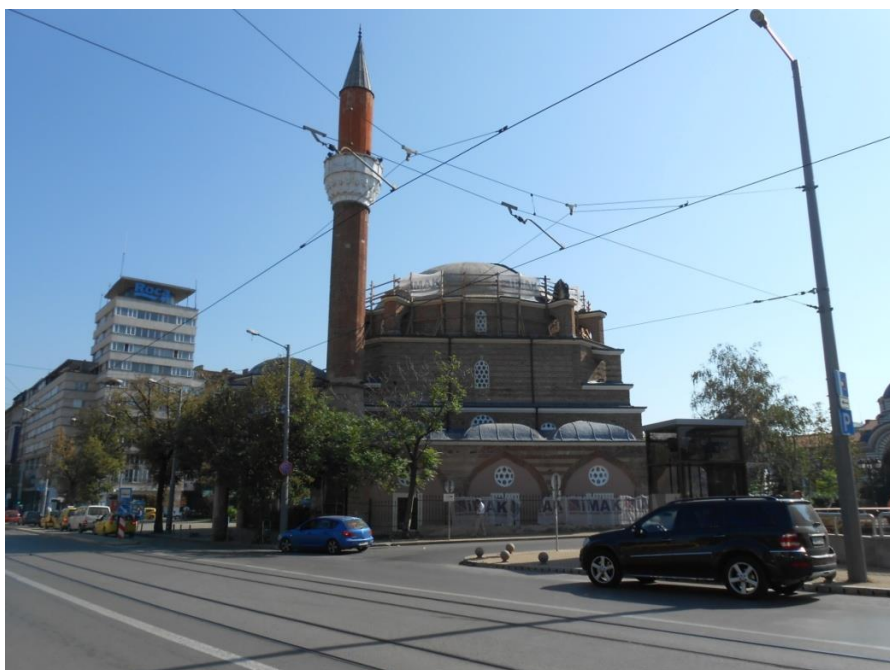
Příloha 1: Obrázky	78
Příloha 1.1: Mešity v Bulharsku.....	78
Příloha 1.2: Pravoslavné církevní stavitelství	81
Příloha 1.3: Nesebar a Sozopol	84
Příloha 2: Výpočet korelace časových řad.....	87

Přílohy

Příloha 1: Obrázky

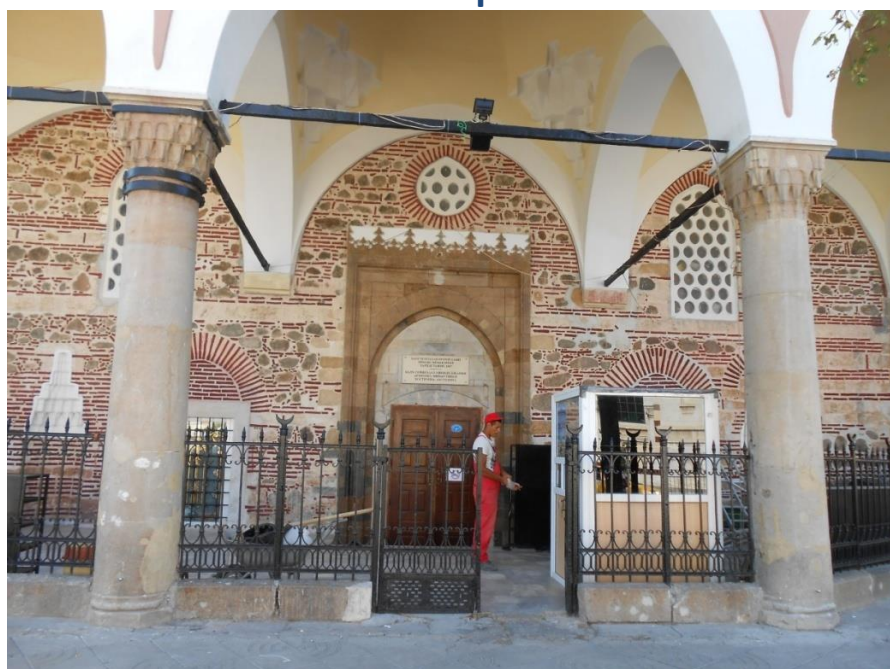
Příloha 1.1: Mešity v Bulharsku

Mešita v Sofii

Zdroj: foto vlastní

Mešita v Sofii – přední vchod

Zdroj: foto vlastní

Mešita v Sofii a mešita ve vesnici Solishti (Smoljan)

Zdroj: foto vlastní

Mešita ve vesnici Beli plast (Kardžali)

Zdroj: foto vlastní

Mešita ve vesnici Kazleci (Kardžali)

Zdroj: foto vlastní

Mešita ve vesnici Stremtsi (Kardžali)

Zdroj: foto vlastní

Mešita ve vesnici Skarbine (Smoljan)

Zdroj: foto vlastní

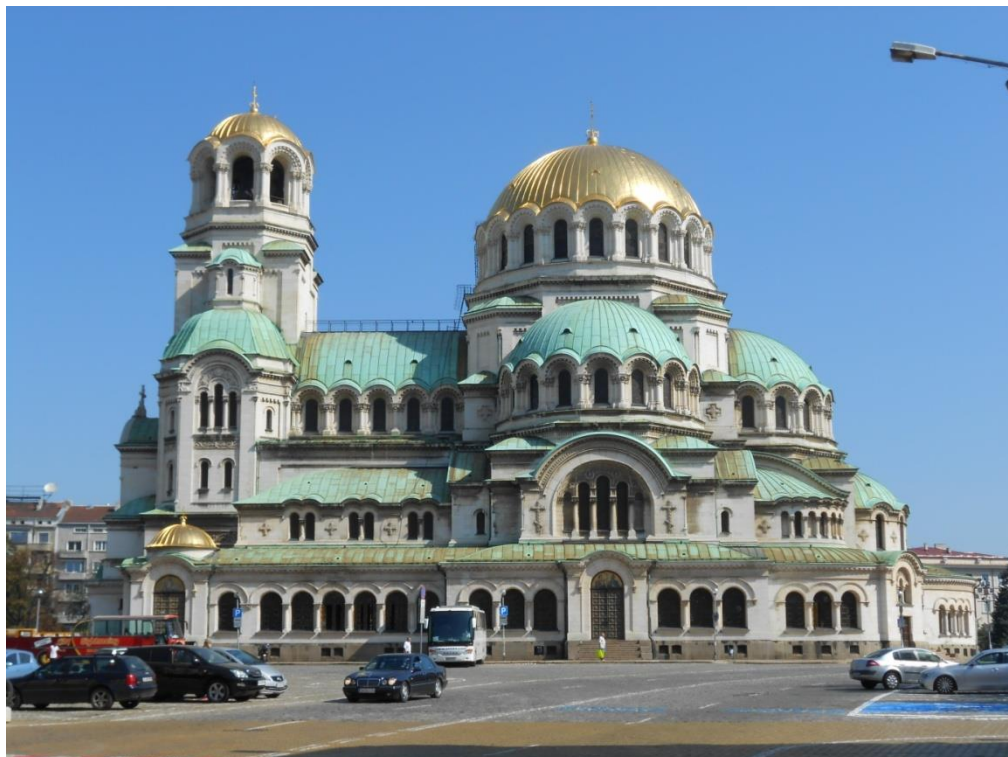
Příloha 1.2: Pravoslavné církevní stavitelství

Kostel v Sofii

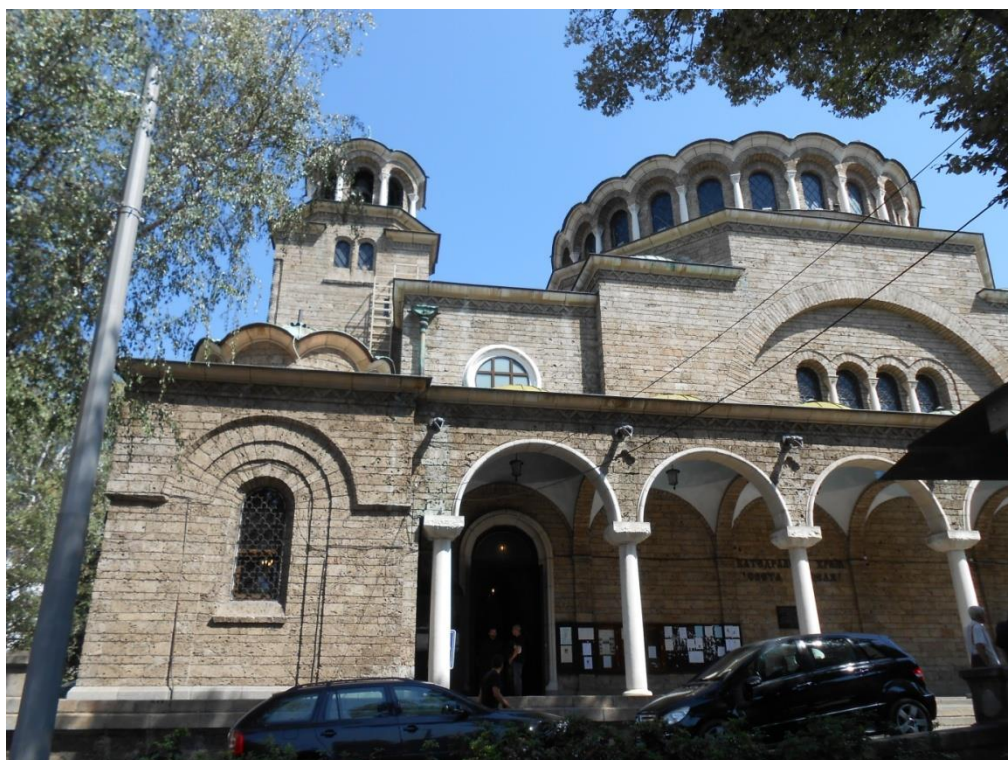
Zdroj: foto vlastní

Kostel Alexandra Něvského v Sofii

Zdroj: foto vlastní

Kostel v Sofii

Zdroj: foto vlastní

Vchod do kostela (Sozopol)

Zdroj: foto vlastní

Kostel (Sozopol)

Zdroj: foto vlastní

Příloha 1.3: Nesebar a Sozopol

Kostel svatého Paraskeva (Nesebar)

Zdroj: foto vlastní

Pantocratorův kostel (Nesebar)

Zdroj: foto vlastní

Zřícenina kostela (Nesebar)

Zdroj: foto vlastní

Pozůstatky římské kultury (Sozopol) a kostel (Nesebar)

Zdroj: foto vlastní

Pozůstatky římského stavitelství (Nesebar)

Zdroj: foto vlastní

Pozůstatky římského stavitelství (Nesebar)

Zdroj: foto vlastní

Příloha 2: Výpočet korelace časových řad

t	HDP X_i	Imigrace Y_i	e_x	e_y
1	62 358	150 935	-2130,47619	-686,095
2	71 289	120 108	3623,180952	-19622,5
3	70 562	135 788	-281,161905	7948,048
4	71 904	151 694	-2116,50476	35744,62
5	78 434	90 646	1236,152381	-13412,8
6	80 044	82 197	-331,190476	-9971,24
Durbin-Watson DW=			2,75390828	2,266037

Aby nebyl korelován trend, byly zbaveny obě časové řady trendové složky. K tomu byla použita lineární trendová funkce. Pro odhady parametrů tohoto trendu obvyklým způsobem, byly vypočítány rovnice:

$$T_y = 61311,13 + 3177,343 * t \text{ pro vývoj HDP Bulharska,}$$

$$T_x = 163511,7 + (-11890,6) * t \text{ pro vývoj imigrace v rámci Bulharska.}$$

Poté byla vytvořena rezidua e_x a e_y , jejichž kvalita byla ověřena Durbin-Watsonovým

testem, dosazením do vzorce:
$$DW = \frac{\sum_{t=2}^n (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n e_t^2} .$$

Hodnoty DW se pohybují okolo hodnoty 2, tedy náhodná složka není korelována, tj. náhodné složky jsou nezávislé. Následně byla rezidua korelována s výsledkem $r_{e_x e_y} = 0,7350$. To značí, že mezi vývojem HDP a imigrací je středně silná, a kvůli kladné hodnotě $r_{e_x e_y}$, přímá závislost.

Výpočet reziduí HDP:

REZIDUA		
Pozorování	Očekávaná Y	Rezidua
1	64488,48	-2130,47619
2	67665,82	3623,18095
3	70843,16	-281,161905
4	74020,5	-2116,50476
5	77197,85	1236,15238
6	80375,19	-331,190476

	<i>Koeficienty</i>
Hranice	61311,13
Soubor X 1	3177,343

Výpočet reziduí imigrace:

REZIDUA		
<i>Pozorování</i>	<i>Očekávaná Y</i>	<i>Rezidua</i>
1	151621,1	-686,095
2	139730,5	-19622,5
3	127840	7948,048
4	115949,4	35744,62
5	104058,8	-13412,8
6	92168,24	-9971,24

	<i>Koeficienty</i>
Hranice	163511,7
Soubor X 1	-11890,6

Výpočet korelace reziduí:

VÝSLEDEK	
<i>Regresní statistika</i>	
Násobné R	0,735013